

FIYL

﴿ ۱۰۵ ﴾ سُورَةُ الْفِيلِ

Fil Sûresi hiç hılâfsız Mekkîdir.

Âyetleri - Beştir.

Fasılası - ل harfidir.

Şunu bunu dürtüşürüp çekiştiren gammazların, lemmazların, ve bütün emelleri mal toplamakta olanların işleri güçleri keyd-ü hiyle olduğu cihetle onların uhrevî olan husranları anlatıldıktan sonra bu Sûrede de Allah tealânın Dünyada dahi büyük büyük fitneleri, hiyleleri kurumları, kuruntuları harikulâde bir surette bozup dağıtan kudretine meşhud bir misâli ibret olmak üzere Resulullahın doğduğu sene Ka'beyi yıkmak için hücum etmiş olan ashabi filin nasıl perişan edildiği gösterilerek ve Allahın resulüne inayeti, Beyte

inayetinden akva ve etmm olduğuna ve hattâ bu hâdise onun terbiyesi mukad dimatından bulunduğuna ve

binaenaleyh Peygambere keyd yapmak isteyenlerin keydleri kendi başlarına geçirileceğine işaretle

Resulullah'a ve mü'minlere tesliyet ve takviyet verilmiş, ve Allahın kudretine karşı mal ve mülkün ve hiç bir

hiyle ve fendin hukmü olamayacağı anlatılmıştır. Şöyleki:

Sh:»6098

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ
﴿١﴾ اَلَمْ تَرَ كَيْفَ فَعَلَ رَبُّكَ بِاَصْحَابِ الْفِیْلِ ﴿٢﴾ اَلَمْ
یَجْعَلْ كَيْدَهُمْ فِی تَضْلِیْلِ ﴿٣﴾ وَاَرْسَلَ عَلَیْهِمْ طَیْرًا اَبَابِیْلَ
﴿٤﴾ تَرْمِیْهِمْ بِحِجَارَةٍ مِّنْ سِجِّیْلِ ﴿٥﴾ فَجَعَلَهُمْ كَعَصْفٍ
مَّاكُولٍ ﴿٦﴾

Meali Şerifi

Görmedin mi? Nasıl etti Rabbin ashabi file? 1 Kılmadımı tedbirlerini müstağrak tatlile 2 Saldı da

üzerlerine sürü sürü kuşlar (Ebâbil) 3 Atıyorlardı onlara "siccil" den taşlar 4 Derken kılıverdi onları bir yenik

hasıl gibi 5

1. ﴿الْم تر﴾ Görmedinmi? -Hitab Peygamberedir. Rü'yet, basariyyeden istiare olarak rü'yeti

kalbiyyedir, ya'ni gözünle görmüş gibi muhakkak bilmiyormusun? Ya Muhammed! Çünkü söylenecek olan

ashabi fil vak'ası, o vakıt onu gözleriyle gören şâhidleri henüz kesretle mevcut, hattâ o zamana yetişmiş,

mu'allekati seb'a şâirlerinden olup yüz altmış sene kadar muammer olan meşhur lebîd gibi kimseler

berhayat oldukları gibi aynî zamanda bir tarih mebdei olarak herkesçe de mütevatiren ma'lûm bir vak'a

bulunuyordu. Hattâ fili çekenlerden iki kişininin kütürüm, a'mâ olarak kalıp Mekke de dilendiklerini gördüm

diye Hazreti Aişeden rivayet dahi vardır. Bu sebeble o zaman vak'ayı görmüş bulunan herhangi bir

kimseye veya hitab âmm olmak dahi mümkün isede Peygamebere hitab olması daha zâhirdir. Zira bu vak'a

Peygamberin

Sh:»6099

mevlidine mukaddime olan âyâti ilâhiyyeden olduğu ve Kur'âna ilk muhatab olan da Hazreti Peygamber

olduğu cihetle bilhassa « رَبُّكَ » hitabı da ona karfinedir. Görmedin mi?

﴿ كَيْفَ فَعَلَ رَبُّكَ ﴾ Nasıl yaptı Rabbin?- Dikkate şayandırki: «mefeale» ne yaptı diye fi'lin

mahiyyetinden değil, nasıl, ne keyfiyyetde yaptı diye keyfiyyetinden sorulmuştur. Çünkü bu istifham

acâibliği ihtar içindir. Hâdisenin acîb, fevkalâde garîb bir harika olan ciheti de keyfiyyetidir. Zatı fi'li

mahiyyeti l'tibariyle sâde bir ihlâk ve imate fi'li diye mülâhaza olunacak olursa efali ilâhiyye de ihya gibi

imate ve ihlâkin de âdet üzere tabi'i denilen surette cereyan idegelen aksamı çok olduğundan bu l'tibar ile

mahiyyetine teaccüb edilmeyebilir. Halbuki aynî fi'li keyfiyyeti, sureti cereynı l'tibariyle mülâhaza edildiği

zaman alel'âde mi? Yoksa bir acîbemi olduğu görülür. Meselâ bir insandan bir insan yaratmak

haddizatinde pek büyük bir kudret ve san'at olduğu halde alışılmış bulunduğu için acîb görülmez. Hiç insan

yokken, bir insan yaratmak acîb görülür. Çünkü tecribede misline muttarid surette tesadüf edilmemiştir. İşte

buradada hâdisenin acâibliğini ihtar olduğu cihetle keyfiyyetine nazarı dikkat celb olunmuştur. Ki

mütekellimîn buna «vechi delil» ta'bir etmişler ve medha istihkak zevatı görmekte değil, böyle keyfiyyetleri

görmekte ve onların delâletiyle hakikî kıymeti anlamakta olduğunu söylemişlerdir. Zira keyfiyyetlerin

inceliğinden zühûl edenler zatı mahiyyâtı hakkıyla idrâk edemezler. Onun için bu fi'lin de keyfiyyetini iyi

mülâhaza etmeyenler onu alelâde bir şeymiş gibi farz etmekle hakikatı anlayıverdik zannederek aldanırlar.

İşte Allah tealâ böyle gafletlere düşülmemek ve bu fi'lin acâibliğini göstermek üzere

bilhassa

Sh:»6100

keyfiyetlerine nazarıdikkatti celb ile buyuruyorki: görmedinmi? Nasıl yaptı Rabbin

﴿بِأَصْحَابِ الْفِيلِ﴾ ashabi file?- O vakası ma'lûm ve meşhud olan ma'hud fil sahiblerine. Bu

nâm ile meşhur Ebrehe ordusuna ki Yemeni istilâ etmiş Habeş valfisi iken ma'iyetindeki Habeş ve saireden

mühim bir ordu ile Mahmud (Mamud) denilen fillerine istinad ederek ve karşılarına çıkanı çiğneyip

tepeleyerek Kâ'beyi yıkmak için gelmişlerdi ve bundan dolayı kendilerine Ashabi fil denilmiş ve bu sene,

Arablar beyninde «عَامُ الْفِيلِ = fil yılı» diye ma'ruf olarak bir tarih mebdei ittihaz olunmuştu, filan

şey fil yılında, yâhud fil yılından şu kadar sene evvel veya sonra oldu diye anlatırlardı. Bu suretle Hazreti

Peygamberin de bu fil yılında doğmuş olduğu biliniyorduki en sağlam rivayete göre Hazreti Peygamber bu

vak'adan elli gün sonra doğmuşdu. Hicrette Resullulah elli iki sene zamm edilince mevlidinebevî senesi

olan fil senesi bulunmuş olurki bulunduğumuz işbu bin üçyüz elli altı senei hicriyyesinde bin dörtyüz sekiz

sene demek olur. Siyeri ibni hışam şerhı ravzulünüfte «kissai fil, İskender tarihinin sekizyüz seksen ikinci

senesi Muharremi evvelinde oldu» diye, Nakkaş tefsirinden nakl eder, Buna göre hicrette Resulullah elli

iki yaşında demek olur. Çünkü hicret, İskender tarihinin dokuz yüz dört senesidir. Böyle Ashabi fil diye

ma'ruf olan Ebrehe ordusuna tarafı rabbanîden yapılan fi'lin acîb olan keyfiyeti dört âyet ile icmalen şöyle

beyan buyuruluyor:

1-2. ﴿الْمَ يَجْعَلْ كَيْدَهُمْ فِي تَضْلِيلٍ﴾ kıldadımı keydlerini tadrîl de: fendlerini,

düzenlerini tadrîle müstağrak kıldadınımı? Ya'ni birçok zayıât içinde bırakarak bozup mahv-ü

Sh:»6101

perişan etmedimi?- Ma'lûmki keyd, mekir gibi gizli bir suikasd tertib etmek, diğerine mutavakkıf olduğundan

dolayı harb ve kıtala dahi denilir, lisanımızda keyde, düzen, fend, oyun, dolap, tuzak dahi ta'bir ederiz.

Keydi tadrîl, idlâl gibi tedbiri şaşırtmak ve dalâle mahkûm etmek demek olursa da teksir ma'nasiyle beraber

«dalle anhu» gibi «عَنْ» ile ulanan ve gaib ve zayı' olmak demek olan dalâlden müştak olarak bütün

bütün gaybettirip tamamen taziy' ile ibtal eylemek ma'nasını ifade eder. Sahib Keşşafın beyan ettiği üzere «

ضَلَّ كَيْدَهُ» denilirki dâll, zayı' kıldı demektir. Netekim «

﴿وَمَا دُعَاءُ الْكَافِرِينَ إِلَّا فِي ضَلَالٍ﴾ âyetinde dalâl bu ma'nayadır. Ve babasının

mülkünü zayı' etmiş olduğundan dolayı İmriülkayse de dalîl denilmiştir **اه**. Bunun için taziy' ve ibtal ile

tefsir eylemişlerdir. Bu ma'na bizde, filan işte fülân adam bütün bütün gayb etti, fülân ona gayb ettirdi

denilmesine benzer. « **فِي** » de zarfiyyet için olduğu ve zarf, mazrufu ihata eyliyeceği cihetle keydlerinin

böyle tadrîl içine bıkarılması, tadrîle müstağrak kılınması demek olur. Bunu sade tedbirlerini şaşkırtmadımı!

Diye terceme edivermek kolay gibi gelirse de beyan olunduğu üzere bunda yalnız tedbiri şaşkırtmaktan

daha yüksek bir ma'na bulunduğundan gaflet edilmemek gerektir. Çünkü bütün tedbirleri butlan içine

boğdurulmuş hepsi gayb ettirilip mahv edilmiş olmak daha belîğ bir ma'nadır. Onun için «

« **أَلَمْ يُضِلِّ كَيْدَهُمْ** »: keydlerini tadrîl etmedimi denilmiyor da «

« **أَلَمْ يَجْعَلْ كَيْدَهُمْ فِي تَضَلِيلٍ** » tadrîl içine bırakmadımı? Tadrîle müstağrak kılmadımı?

Deniliyor. İstifham da takrîr olduğundan gördün a kıldı demektir. Ve ondan dolayı ma'tufunda « **وَأَرْسَلَ** »

» gelecektir. Onların keydleri, düzenleri ne idi? Tevatüren ma'lûm olduğu üzere filleriyle gelip Kâ'beyi

yıkarak ve San'âda

Sh:»6102

yaptırması oldukları Kulleys namındaki kilîseyi onun yerine ikâme ederek halkı ona çevirmektir, bu garaza

irmek için gizli açık bir takım teşebbüslerde bulunmuşlar, Mekkenin üç fersah mesafesinde mugammes

denilen mevki'e kadar gelmişlerken Mahmud dedikleri fili oradan beri Mekkeye sevk edemediler, ibtida tedbirleri bununla bozuldu, sonra da beyan olunacağı üzere «asfı me'kûl» gibi mahv-ü perişan oldular. Ka'beyi yıkamadıktan başka kendileri helâk ve kilîseleri harab oldu gitti, öyle değil mi? İşte böyle bir suikasdî, böyle bir vaz'iyette böyle aksine çevirip de ibtâl eden ancak Rabbındır. Rabbin onu yaptı:

2-3. ﴿وَأَرْسَلَ عَلَيْهِمْ طَيْرًا أَبَابِيلَ﴾ saldı da üzerlerine

birçok

Sh:»6103

kuşlar ebabil -alay alay, fırka fırka, bölük bölük birbiri ardınca katar katar muhtelif cihetlerden. TAYR, ma'lûm ki uçan kuş demek olan tâirin cem'idir. «Tayren» diye nekire olarak getirilmesi de bunların tanınmadık garib bir takım kuşlar olduğunu iş'ar eder. Filvaki' bu kuşların o zamana kadar oralarda görülmemiş irili ufaklı, siyah, yeşil, beyaz takım takım garib kuşlar olduğu da rivayet edilmiştir. Ceddi nebevî Hazreti Abdülmuttalib ne necdî ne de tihamî demiş. «Tayren» den sıfat veya hal veya atfı beyan olması muhtemil bulunan ebâbîl de garibtir. Bir kısım müfessirîn bu Ebâbîl kelimesi şemâtît ve abâdîd ve emsali

gibi müfredi olmıyan cemi'lerdendir, fırkalar demektir demişler. Ferra Arabdan müfredini işitmedim demiş.

Ebu ubeyde Ma'mer ibni müsennâ da bunun müfredi olduğunu söyleyen görmedim demiş. Kamusta da firak

demektir, vâhidi yok cemi'dir diyor. İbni cerîrin nakl ettiği vechile Abdullah ibni mes'uddan: firak, İbni

Abbastan: birbiri ardınca « **يَتَّبِعُ بَعْضُهَا بَعْضًا** », Abdullah ibni hâris ibni nevfelden: ibili

müebbele gibi ekatî'; ya'ni besi develeri gibi bölük bölük, katar katar Saıyd ibni Abdirrahmanı bezzîden:

müteferrika, Hasen ve Katâdeden: kesîre, Mücahidden: « **شَتَّى مُتَّابِعَةً مُجْتَمِعَةً** » ya'ni

muhtelif ardı ardınca, müctemi' halde. İbni zeydden: şuradan, buradan her taraftan gelmiş muhtelif, diye

rivayet olunmuş ve İbni cerîr bunları müteferrik birbiri ardınca müfessirînden ve lügaviyyundan bir kısmı da

ebadîlin müfredi ibbale veya ibbevl veya ibbîl olduğunu söylemişlerdir. Ebu Ca'feri revasî bunun müfredî

olarak ibbaleyi işittiğini söylemiş, Kisa'î de nahviyyunun ibbeyl dediklerini, ba'zılarının da ibbiyl dediklerini

işittim demiştir. Zemahşerî, ebâbîl; Haza'ik (ya'ni cema'at) diye tefsîr

Sh:»6104

ettikten sonra derki: bunun vâhidi ibbaledir. Arabların darbı mesellerinde « **ضَغْتُ عَلَى ابَّالِهِ** »

ta'biri vardır. İbbale: büyük huzme demektir. Bir kuş cema'ati birbirine sıkışmakta büyük bir huzmeye teşbih

olunmuştur. Abâdîd, şematîf gibi müfredi yoktur da denildi **اه**. Râgıb da: ibbale odun huzmesine

teşbihendir. Ebâbîl ibbîlin cem'idir. Deve Bölükleri gibi müteferrik demektir diyor. Kamusta da şöyle diyor:

ibbâle, ibâle, ibbevl, ibbîl, iybâl; kuştan, attan, deveden bir kı'ta (Bölük) yâhud peyderpey gelen bölüklerden

her biri (ki katar demek olur) ve ibbâle huzme (bir bağ) demektir « **ضَغَتْ عَلَيَّ أَبَالَهُ** = bir bag

üzere bir demet» ta'biri de meseldir. Belâ üzerine belâ mevki'inde iyrad olunur **اه**. Ebâbîl bunlardan

birinin cem'i olduğu surette de ma'na: küme küme muhtelif bölükler halinde katar katar, alây alây, bir çok

kuşlar demek olurki bu da ibni Cerîrin beyan ettiği ma'nâ demektir. Ancak ebabîl ibbâlenin cem'i olduğuna

göre bunda « **ضَغَتْ عَلَيَّ أَبَالَهُ** » meselinin ma'nasına işaret olarak «

أَبَالَهُ عَلَيَّ » demek gibi bir ma'na daha muhtemil olur. Zira «

ضَغَتْ عَلَيَّ أَبَالَهُ » büyük belâ üzerine bir küçük belâ daha mealinde olduğu halde bunda

büyük belâ üzerine büyük belâ, hattâ belâlar halinde denilmek gibi bir ma'na anlaşılmaq ıktiza ederki bu

«Elkari'a» da geçtiği üzere hâviyenin « **هَوَتْ أُمَهُ** » ta'birinden müştakk olmasına benzer. Ya'ni bu

kuşları onlara belâ üzerine belâ olmak üzere belâlar yığını halinde gönderdi demek olur. Fakat kimse

bundan böyle bir ma'na anladığını söylememiştir. Bununla beraber Zemahşerînin mezkûr meseli şâhid

olarak getirmesi buna işaretten hâlf olmasa gerektir. Bu ma'nalarca ebâbîl tayrın sıfatı veya halidir. Bundan

başka ebâbîl namiyle ma'ruf olmuş ve kırlangıca benzer bir kuş vardır ki ayaklarının uçları kıvrık olmak

hasebiyle yere konunca uçamadığından yuvalarını hep yüksek yerlere yapar ve yüksek yerlerden atılarak

uçarlar. Kamus şârihinin ve müterciminin

Sh:»6105

zikrettikleri vechile ba'zıları Ebâbîlin dağ kırlangıcı dedikleri bu kuş olduğuna zâhib olmuşlardır. Ekseriya

bu kuşların vafında « **أَمْثَالُ الْخَطَا طَيْفٍ** = kırlangıçlar emsali «

وَإَكْفُهَا كَأَكْفِ الْكَلَابِ = avuçları kelb avuçları gibi» diye rivayet edilmek dolayısıyla bu

şâyi' olmuştur. Bu takdirde ebabil « **طَيْرٌ** » a atfi beyan demek olur. Ve ebâbîl lâfzının müfredi yoktur

denilmesine de uyar. Lâkin yukarıda görüldüğü üzere eimmei müfessirîn ebâbîlin böyle bir nevi' kuş ismi

olduğunu söylememiş, muhtelif surette bölük bölük peyderpey gelen sürülerile çokluklarını ifade eden bir

sıfat veya hal ma'nasiyle îzah etmiş oldukları ve âyetin sevkı da bilhassa bu kuşların garabetini iş'ar

eylediği cihetle bunu atfi beyan gibi bir kuş ismi olarak anlamak doğru görünmez, müvelled olmak gerektir.

Gerçi söylediğimiz gibi bunların hacımları kırlangıçlar kadar olduğu şâyi' ve hortumları kuş hortumları ve

avuçları köpek avuçları gibi diye İbni Abbastan merviy ise de rivâyetlerin mecmuu' bunların hepsi bir nevi'

kuş olmayıp gerek hacım ve gerek renk itibariyle muhtelif olduğunu anlatmaktadır. Binaenaleyh

ma'rekelerde lâşeler üzerinde dolaşan kartallar, kara kuşlar gibi irileriyle kargalar gibi ortaları ve sinek avlıyan kırlangıçlar gibi küçükleri ve siyah, beyaz ve yeşil ve alaca muhtelif renkleriyle türlü türlü ve biribiri ardınca ta'kib ederek gelen muhtelif sürüleriyle irili ufaklı alay alay kuşlar demek olur ki bunların Yemenden doğru ve deniz tarafından geldikleri de rivayâti vâkıa cümlesindedir. Ve böyle bir fırtına gibi birdenbire bir kuş akınının saldıması acîb bir surette onların başına bir belâ yağdırdı şöyle ki:

3- 4. ﴿ تَرْمِيهِمْ بِحِجَارَةٍ مِنْ سِجِّيلٍ ﴾ o kuşlar onlara, ya'ni Ashabi file siccilden

taşlara atış ediyorlardı -SiCCİL, İbni Hişam, Siyerde demiştir ki Yunüsi Nahvî ve Ebu Ubeyde bana şöyle ihbar ettiler: siccîl, Arabın indinde şedid sulb

Sh:»6106

ya'ni katı sert demektir. Ba'zı müfessirîn bunun farisî, iki kelime olup Arabın bir kelime yapmış olduğunu zikr etmişlerdir: Senc-ü cil, ya'ni hacir-ü tîn **أهـ**. Fil'vakı' İbni Cerîr ve sâire de İbni Abbastan merviy olduğu üzere en meşhur ma'nasında siccil: farisî olan seng, gil muharrefidir. Seng taş, gil çamur demek olduğu için kiremit gibi çamurdan tehaccür etmiş taş, demek ki Arab bunu bir kelime yaparak katı sert ma'hâsında

kullanmıştır. Âlûsînin beyanına göre bazıları bunun arabî olan büyük kofa ma'nasına seclden olduğuna kail olmuş, taşın büyük kofadan olmasının ma'nâsı da kofadan dökülen su gibi mütevaliyen yağması ma'nasına bir istiâre olduğunu söylemiştir. Zemahşerî der ki siccîn, küffarın amel defterlerinin adı olduğu gibi siccîl de azâblarının yazıldığı divanın alemi gibidir. Sanki yazılmış müdevven azâb cümlesinden taşlarla demek gibidir. İştikakı da irsal ma'nâsına olan iscaldendir. Çünkü azâb «

﴿وَأَرْسَلَ عَلَيْهِمْ طَيْرًا﴾ • ﴿أَرْسَلْنَا عَلَيْهِمُ الطُّوفَانَ﴾» gibi irsâl ile

tavsif olunur **اه**. Buna göre siccîl gönderilmiş, mürsel ma'nâsına olarak azâb defterine ism olmuş demek

oluyor. Fakat bu surette diğer bazıların dediği gibi defter ma'nâsına olan sicil lâfzından muştakk olması

daha çok yakışır, ve bu bir ma'nayı şer'î olmak lâzım gelir. Bu iki ma'naca siccîl o taşların geldiği mahalli

göstermiş olur: Rivayetlerde bu taşların mercimek ve nohut kadar, mercimekten büyük ve nohuttan küçük

veya fındık kadar ve koyun gübresi kadar olduğu ve her kuşun bir ağzında iki de ayaklarında olmak üzere

üçer taşı hâmil bulunduğu ve kime isabet ettise başından girip ötesinden çıkarak delik, deşik eylediği

nakledilmiştir. Ebu Nüaymin Nevfel İbni Ebi Muaviyeteddeylemîden tahrir ettiğine göre demiştir ki: ben

Ashabi file atılan taşları gördüm nohut kadar ve mercimekten büyük bir sırça kırığıyla sıyrılmış sanki bir

zafar boncuğu gibi « **حُمِرَ بِحَتْمَةٍ كَانَهَا جَزَعُ ظَفَارٍ** » Ebu Nüaymin Delâilde İbni

Abbastan tahririnde fındık kadar,

Sh:»6107

İbni Merduyeyenin rivayetinde « كَبَّرَ الْغَنَمِ » koyun gübresi kadar. Keşşaf ve daha ba'zı tefsirlerde

İbni Abbasın bunlardan birazını Ümmü Hânînin evinde bir kafiz (ölçek) kadar cez'ı zafarî gibi bir kırmızılıkla

çizgili olarak görmüş olduğu da menkuldür. Bunlarda bu taşların birer boncuk kadar sert ve çizgili olarak

tehaccür etmiş olan salâbetini bir ifade vardır ki siccînin şiddet ve salâbet ma'nasını da îzah etmiş oluyor.

Âyetde bu taşların hacımları hakkında bir sarahat yoksa da hicareten tenkirinden gayri ma'ruf bir takım

taşlar olduğu, siccîlden de sertlikleri veya mühlik oldukları, siyakı ifadeden bunların müşahede edilmiş

buldukları anlaşılıyor. Böyle nohut ve fındık kadar bir dolu yağmuru bile açıkta ansızın yakaladığı

insanları telef ettiği ma'lûmdur, Şu halde açıkta bulunan bir orduya böyle Semâdan tayyarelerle mitralyoz

bombardımanı yapar gibi alay alay kuşlarla fırlatılan fevkal'âde taşların isabeti altında kalanların hali ne

olacağını tasavvur etmek ise kolay olur. İşte bunun neticesi şu oldu:

5- 5. ﴿فَجَعَلَهُمْ كَعَصْفٍ مَّاكُولٍ﴾ derhal onları o Ashabı filî rabbın asfî me'kûl gibi

kılıverdi -ASF, esasında eğip bügmek kırıp dökmek ma'nalarına alâkadar olarak masdar ve ism olur bir

kelimedir. Burada « وَالْحَبُّ ذُو الْعَصْفِ » gibi isim olduğu bellidir. Müfessirîn bunun ekin

yaprağı demek olduğunu söyleyerek bir kaç vecih zikr etmişlerdir:

1- Hasaddan sonra tarlada kalan ve rüzgâr önünde savrulan ve hayvanlar tarafından yenen ekin

yaprağı döküntüsü.

2- Kırılıp savrulan saman.

3- Başak çıkmazdan evvelki taze yapraklar.

4- Evinsiz, içi boş kabçıktan ibaret kalan tane. Bunların hepsine asf denebilirse de Kamusta da mezkûr

olduğu üzere asfın asıl ma'nâsı « بَقْلُ الزَّرْعِ » dir. Ya'ni tâze ekin

Sh:»6108

gök ekin yaprağıdır ki kuruyup kırılınca saman olur. « الرَّحْمَنُ » Sûresinde «

« وَالْحَبُّ ذُو الْعَصْفِ » o çimli tâneler diye terceme etmiştim. Ekin yetişmezden mukaddem,

henüz yeşil iken biçilmeğe de asf denirki çayır gibi hayvana yedirilir. Böyle tâze iken biçilen ekin

tutamlarına asuf, içinde henüz tânnin bulunduğu başak çıkmazdan toplanmış yapraklarına asîfe o sararmış

ekin başağından dökülen kırıntılara saman çöplerine usâfe denilir. Henüz yeşil iken biçilen veya

biçilmeden çayır gibi hayvana verilen gök ekine lisanımızda «hasıl» ve ba'zı yerlerde kasıl ta'bir edilir.

Onun için biz de mealde asfi hasıl diye terceme etmeği muvafık bulduk. Me'kûl, ma'lûm ki yenmiş, yenik

demektir. Bu « كَعَصْفٍ مَّاكُولٍ » teşbihinin ma'nasında da birkaç vecih vardır:

1- Zer'ı me'kûl, yenilmiş ekin denilmiş ki: bunda iki ma'na melhuz olabilir. Birisi hayvanlar girmiş yemiş

hurdühaş çiğnemiş berbad etmiş tâze ekin demek olurki kırılıp serilişlerini tasvir etmiş olur. Bir de yenmiş

olmak neticesinden kinâye olarak gübre haline gelmiş, sonra da kuruyup eczası darma dağlık olmuş

demek olurki leşlerinin teaffün edip dağılması gübre eczasına teşbih edilmiş, fakat ebedi Kur'ân üzere

ifadenin nezâheti muhafaza edilmek için netice mebdeiyile beyan olunmuştur. Netekim «

كَانَا يَأْكُلَانِ الطَّعَامَ » İsa ve anası yemek yerlerdi demek kazâi hacet ederlerdi ma'nasına

hadesten kinâye olduğu halde nezâhet için öyle ifade buyurulmuştur. Mukatilin, Katâdenin, Atanın kavilleri

budur. İbni cerîr, ve Fahri Râzî gibi birçok müfessirîn bu vechi tercih eylemişlerdir.

2- Ükâl; düşmüş, ya'ni kurt yemiş, böcek yeniği olmuş ekin yaprağı demektirki böyle ekin evin

tutmayacağı gibi ekseriya yenik yapraklar delik delik olduğundan

Sh:»6109

Ashabi filin maksadlarına irmeden bedenlerinin delik deşik olması manzarası böyle yenik ekin yapraklarına teşbih edilmiş ve belki kurtlar, böcekler, mikroplar yiyerek çürüyüşlerine işaret edilmiştir. Bu, lûgat i'tibariyle ince bir ma'na demek olduğundan Zemahşerî bunu tercih etmişe benziyor ki takdim etmiştir.

3- Yine aynı ma'na ile tâneleri yenmiş sâde kabçıktan, samandan ibaret kalmış ekin yaprağı demek

olurki bunda asıl me'kûl olan asfın kendisi değil, tâneleri olduğundan kelâmda hazfı muzaf veya isnadi

mecazî var demektir. Bu surette de canlarının çıkıp cesedlerinin kalışı veya taşların hararetiyle içlerinin

yanışı, tânesi yenik boş kabçığa teşbih edilmiş olur. Maamafih zihne tebâdür eden ma'na evvelki vecihtir.

Bir yinik hasıl gibi denilmekte de bu vecihle anlaşılabilir. Asfda yaprağın kırılışı bükülüğü biçilişi ma'nalarına

iyima bulunduğu bigi arz ettiğimiz vechile lisanımızdaki ma'nasiyle hasılda da taze iken biçilişi ve yenilişi

ma'nası vardır. « فَجَعَلَهُمْ » deki « فا » sebebiyyetle beraber ta'kîb ifade ettiği için taşların remyi

üzerine bunun derhal seri' bir surette oluverdiği de anlatılmış demektir.

İşte Allah tealâ ashabi fili böyle akıllara gelmez acîb ve seri' bir surette bir asfı me'kûl gibi yapıverdi karşılarında zâhiren mukavemet edecek bir kuvvet görmiyen, fillerine ve çokluklarına güvenerek istedikleri gibi Kâ'beyi yıkacaklarını zann eden müstevlî bir orduyu böyle Semavî bir afet ile yenik bir ekin yaprağı gibi ansızın yerlere serip mahv-ü perişan ediverdi. Bunu böyle yapıveren Allahın dilediği zaman onların emseline de bu kabîlden hatırlara gelmez, tesavvur olunmaz belâlar, azâblar verebileceğinde ve bu kudret sahibinin evvelki Sûrede geçtiği vechile hümeze lümeze güruhunu da tutup hutameye fırlatıvereceğinde ne şübhe?.

Sh:»6110

Bu acîb hâdise Ashabi fil hakkında ne kadar feci' ve hâil bir azâb ve nikmet olmuşsa ehli Mekke hakkında da o nisbette ibret alınması lâzım gelen büyük ve harikul'âde bir ni'met ve âyeti Rabbaniiye olmuştur. Fakat bu, o zaman müşrik olan ve kâ'beyi putlarla doldurmuş bulunan Mekkelileri himaye için

değil « وَطَهَّرَ بَيْتِي لِلطَّائِفِينَ وَالْقَائِمِينَ وَالرُّكَّعِ السُّجُودِ » emri

vechile o beyti tahtir ve tevhidi ilâ ve ilân için Dünyaya gelmek üzere bulunan zatı Muhammedînin

vilâdetine mukaddime olarak onun şân-ü terbiyesine, bilhassa inâyeti ilâhîyi ifade eden bir fi'li Rabbanî

olduğuna tenbih için Sûrenin başında « أَلَمْ تَرَ كَيْفَ فَعَلَ رَبُّكُمْ » buyurulmamış «

رَبُّكَ » buyurulmuştur. Ki bunun hasılı iki Sûre sonra « إِنَّا أَعْطَيْنَاكَ الْكَوْثَرَ » diye

hulâsa edilecektir. Bu suretle bu Sûre Peygambere tekrim, mü'minlere bişaret, kâfirlere inzar ve bilhassa o

ni'metin kadrini bilmiyen Kureyş kâfirlerine imtihan ile itabdır.

Fahri Râzî derki: Bu fil vak'ası mülhidlere karşı cidden pek mühim bir vak'adır. Çünkü bir takım kuşlar

gönderilip de onlarla bir kavmi bırakıp diğer bir kavmi taşlattırılarak öldürmek tabi'at kanunlarından birşey

ile iyzah edilemez. Ve buna diğer bir takım rivayetler gibi zayıftır denilmek de kabil olamaz. Çünkü fil yılı ile

Resulullahın bi'seti arasında geçen müddet henüz kırk küsür seneden ibaret bulunuyor ve Resulullah bu

Sûreyi tilâvet eylediği zaman Mekke'de bu vak'ayı müşahede etmiş olanlardan hayli bir cema'at karşısında

duruyordu, eğer vak'anın bu suretle nakli zayıf olsa idi onlar işte yalanını tuttuk diye elbette yüzüne

çarparlardı. Halbuki bunun hakkında hayır öyle birşey olmadı yalan yanlış söylüyorsun diye inkâr ve i'tiraza

kalkışan kimse çıkmadı. O halde demekki bu vak'anın bu Sûrede anlattığı keyfiyette meşhud olduğu ve

buna ta'n etmeğe yol olmadığı kat'iyyen ma'lûmdur **اهـ**. Râzînin bu ihtarı pek

Sh:»6111

yerindedir. Sûrenin Mekkî olduğu ve Mekke'de iken düşmanların çokluğu Kur'ânı kendi söylüyor da Allaha iftira eyliyor diyenler, mecnun, sâhir, şâir diye atıp tutanlar ve umemi sâlîfe kissaları hakkında «eskilerin masalları» diye istihzâ edenler ve onunla yarışmak isteyen birçok şâirler ağızlarına geleni söylemekte buldukları ve Peygamberin bunları söyletmiyecek, ağızlarını açdırtmıyacak maddî bir cebr-ü tehdid kuvvetini haiz olmadığı, mü'minlerin gayet az ve maddeten mağlûb bir halde bulunduğu, hasılı hücum edebilecekler için zemin-ü zeman tamamen müsaid olduğu ve bununla beraber bunlardan hiç birinin bu fil kissası hakkında bir ta'arruzda bulunmadığı göz önüne getirilirse bunca şâhidler içinde bu kissanın bu Sûrede beyan olduğu keyfiyette cereyanına ta'n etmek kabil olmadığı ve bunun herkesçe müsellemler ve mütevatir, ilmelyakîn, sâbit bir hakikat olduğu tebeyyün eder. Bu şerait altında hiç şübhe yoktur ki eğer bu beyanda inkâr ve tekzib edilebilecek zayıf bir nokta olsa idi Kur'âna, Peygambere hücum için bahane arıyan bunca hasımlar en muvafık fırsatı bulmuş olur, bütün şâirler ve şâhidler bu vesileyle yalanı yüze çarpmak için tekzib kasideleri yağdırırlar ve Ebu Cehil gibi nüfuzlu Kureyş ve Darünnedve başbuğları da ellerinden gelen bütün kuvvetleriyle onları kışkırtırlar da kışkırtırlardı, ve o vakit Sûrei Hâkkada geçtiği üzere

«

وَلَوْ تَقَوَّلَ عَلَيْنَا بَعْضَ الْأَقَاوِيلِ لَأَخَذْنَا مِنْهُ بِالْيَمِينِ ثُمَّ لَقَطَعْنَا مِنْهُ الْوَتِينَ

cinayetleri, suikastları gözlerine almış olan o hasımlar bu Sûre ve bu kıssa hakkında öyle bir teşebbüste

bulunmamışlar, bil'akis İbni Hışamın Siyerinde mezkûr olduğu üzere evvel-ü âhir bir çokları o kıssanın

doğruluğu hakkında şiirler söylemişlerdir. Demek ki bu, biraz evvel «Vel'asri» ile işaret olunan asrın

kurunivustaya nihayet vererek yeni bir karn açmak üzere zuhura gelmiş

Sh:»6112

acâibatından bir nümunei ibret ve herkesçe Kâ'benin mevcudiyeti gibi inkâr edilmeyecek bir hakikat idi.

Daha demin «**وتَوَاصَوْا بِالْحَقِّ**» diye hak tavsiyesini insanları husrandan kurtaracak salih

amellerin başında olarak ihtar eden Kur'ânın fîl vak'ası hakkındaki bû kat'î ve müsbet beyanatını nazariyyat

ile mü'tadımız olan tabi'at kanunlarına irca' edeceğiz diye oğraşmamalı, ilhâde sapmamalı da tabi'atlar

üzerinde hâkim ve musarrif olan Hak teâlanın fevkalâde olan bir fi'li Rabbanîsi, bir iradei sübhanîsi

olduğunu tesbit ederek ondan ona göre ibret ve netâic isthracına çalışmalıdır. Çünkü kâinatta vuku'a gelen

mu'tad ve gayri mu'tad bütün hâdisat, eşyayı kendi tabiatlarının atâletine bırakmıyarak üzerlerinde tahavvül
husule getiren yaratıcı bir kudretin te'siri tezahürüdür. O tekerrür ettikçe bize adî ve tabiî görünür,
tecribemiz, istikrarımız, mantıkımız, fenlerimiz sahasına girer. Tekerrür etmedikçe de acîb, garîb, şâz,
münferid bir vak'a olarak görünür, mantıklarımıza, tekniklerimize sığmaz, tecrübelerimizin, bildiğimiz
kanunların hükmüne tabi' olmaz, fakat yaradanın kudretini gösteren meşhudatımız veya mesmuatımızdan
olarak fevkalâde keyfiyyatı mahsusasiyle bir mesel halinde yine ma'lûmatımız içinde kalır, iyman sahamızı
genişletir ve zabt olunan bu gibi nevadir ve hususiyatın bir daha misline tesadüf edilebilirse
kanunîleştirilebilmesi için tecrübeye kıymetinden istifadeye çalışılır, bundan dolayı fenler hep mu'tad
tecrübelerden istihrac edilen neticeleri, kanunî külliyyât halinde ta'mime çalışmakla beraber külliyyat ile
iyzah edilemeyen, şâz ve münferid olan garîb hadiseleri inkâr edip atıvermez, bil'akis onu müşahedesine
göre tesbit ederek ileride bir stikraya zemîn olmak üzere istatistik halinde ihsa eder. Ve hattâ büyük fen
adamları daha ziyade öyle garîb hadiseleri teharri ederek onlardan yeni yeni neticeler almağa ve bu
suretle fenni beşerin terakkîsine hizmet etmeğe

çalışrlar. Çünkü müşahede fennin başında gelir, o da nakl ile tesbit ve ta'mim olunur. Zamanların bir ifadesi demek olan tarih de vukuatın olduğu gibi zabt ve ifadesinden ibaret olmak lâzım gelir. Tarihleri gönüllerine, arzularına göre değil de ilm-ü hakka hizmet için vakı'a göre yazacak olan müverrihler evvelâ gerek adî ve gerek garîp ve nadir vukuatı ma'lûmu veya mesmuu olduğu gibi zabt ve tesbit etmeğe çalışır.

Kendi fikr-ü mütaleasını ilâve edecekse onların mertebelerine göre cereyanlarını takîbederek söylemesi ve her zaman ola gelen adî ve mebzul vukuattan ziyade garîb ve nâdir olarak şâhidi veya râvîsi olduğu hâdisatı kaçırmamağa dikkat etmesi ıktıza eder. Onun içindirki en ciddî, en hakîmâne yazılmış tarihler inanılmaz gibi görünen nice garâibeler zabt etmişlerdirki bunlar yalnız nazarî fikirlere göre kıyas ile değil, Râvîlerin ılmen ve ahlâkan kıymetlerine ve hıfz-ü fehm ve sıdk-u sadakat i'tibariyle mazbut kuvvetlerine göre intikad edilerek ve hakikate hizmet için yazılanlarla şeytanet, mel'anet veya eğlence için yazılanlar seçilerek mütalea olunmak ıktıza eyler, esas müşahedeye müstenid olarak tevatüren ma'lûm olmuş bir vak'anın mislini görmüyoruz diye inkâra veya te'vile kalkışmak ne fen, ne de tarih noktai nazarından doğru değildir. Bahusus asrımızın acâibâtını görüp duranlar için hiç doğru değildir. Bir sahrâda bir ordu üzerine ansızın bir kuş akını ve onlarla Semadan dolu gibi taş yağdırılması ne kadar garîb olursa olsun haddizatında imkânsız bulunmadığı ve âdete muhalif olsada akla muhalif hiç bir tenakuzu muhtevi olmadığı gibi Müzdelifede Muhassir vadisi denilen dere içinde ansızın böyle bir taş yağmuruna tutulan

böyle Semavî bir afet içinde kalan kimselerinde bir ekin gibi kırılıp hurdühaş olmaları gayet tabi'idir. Ancak

biz o kuşların ne gibi hislerle uçtuklarını ve nasıl bir hiss ile o taşları gagalarına

Sh:»6114

ve ayaklarına alıp alıp attıklarını bilemeyiz. Yalnız bundan ilâhî, Rabbanî bir irade ve kudretin tecellisini pek

açık olarak anlarız. Ki bunu tabi'î zann edilen her hâdisede dahi anlamamız lâzım gelir. Ashabi fil vak'ası

hakkında Kur'ânın bu âyetlerle anlattığı keyfiyet bu vak'anın öyle inkârına mecâl olmıyan en bâriz

hudutunu ve en müsbet keyfiyatını gösterdiği ve Resuli Ekrem sallallâhü aleyhi vesellem doğduğu yılın ve

belki günün unvanı tarihîsi bulunan bu harikanın müşahidleri içinde ve bütün muhîttinden dinliye dinliye

büyümüş bulunduğu ve bu derece yakın ve umumî şuhud ve tevatürü ile bilgi, rü'yet ile müşahede bilgisine

müntehî olduğu için ona tarafı Rabbanîden görmedinmi «

« أَلَمْ تَرَ كَيْفَ فَعَلَ رَبُّكَ بِأَصْحَابِ الْفِيلِ ط

karşı o günkü muarızlarından bile şakki şefe eden olmamıştır. O günden bu güne kadar Kur'ân nasıl

mütevatir ise Ashabi fil vak'ası da bu Sûrede beyan olduğu vechile şübhesiz mütevatirdir. Tafsîlâtına

müteallık olan rivayâta gelince onların buna muvafık olan kadri müşterekleri, ittifaklı noktaları öyle olsa da

ihtilâflı olan ve te'lifi kabil olmıyan hususlar mütevâtir olmak şöyle dursun hepsi sahih bile olamıyacağı açık bulunduğundan bunları rivayet i'tibariyle senedlerinin kıymetine ve dirayet i'tibariyle de bu âyetlerin sarahatinde uygunluklarının

Sh:»6115

derecesine göre sahihi sekîmi, zayıfı, vâhîsi intikad olunmak lâzım gelirken tefsirler bunlara işaret etmişlerdir.

Kıssa, tarihlerde ma'lûm olduğu için bu bahsi bu kadarla kessek iyi olurdu. Fakat bu arada bir çiçek ve kızıl kızamık « جَدْرِي وَ حَصْبَة » hastalığından da bahsedildiği ve bununla bir taraftan vak'anın gûya tabîleştirilerek fevkal'âde olan ehemmiyeti âdîleştirileceği, bir taraftan da mikroplara temass etmek i'tibariyle daha ziyade inceleştirilmiş olacağı zanniyle âyet sarih olan ma'nasından çıkarılarak kuşların ve taşların ma'nası buraya doğru eğilmek istenildiği cihetle bunları tevzih için rivayetleri kayd ile sözü biraz daha uzatmak lüzumu hasıl olmuştur.

Evvelâ, bu babdaki rivayetleri tafsilâtiyle toplıyan İbni İshak, ve İbni Hişam, ve İbni Cerîr ve saire ehli

Siyer ve tefsir bu vak'ayı şöyle anlatmışlardır:

Yemende Himyerîlerden Tübba' Hassanın kardaşı amr tarafından katli üzerine çıkan ihtilâl neticesinden hukûmeti zabt etmiş olan ehli huructan İahnîa Zuşenatîri öldürüp de mülkü eline almış olan ve Tübba' Hassanın biraderi Tebban es'adın oğlu Zur'a Zunuvas Yehûdilîği iltizam etmiş ve o vakit Necrandan halis tevhid esasi üzere intişar etmekte bulunan Müvahhid İsevî mü'minleri çevirmek için uhud vak'asını ihdas ederek katliam yapmıştı. Bu miyanda túbba'ın oğullarından Devs zusa'leban nâmında birisi bir ata binip kaçarak kurtulmuş ve Rum Kayserine kadar gelerek vak'ayı haber verip Zunüvasa karşı ondan yardım istemişti, o da sizin memleketiniz bize uzaktır fakat Habeş melikine yazayım o da bu dindedir ve size yakındır demiş ve buna yardım edilip intikamı alınması için Necâşîye yazmıştı. Bunun üzerine Necâşî Habeşten yetmiş bin kişilik bir ordu tertib edip üzerlerine Eryat nâmında birini kumandan nasb ederek sevk etmişti.

Sh:»6116

Ebrehetül'eşrem bunun maiyyetinde idi. Devs Zûsa'leban dahi beraber olarak denizden Yemen sahiline çıktılar, Zünüvas maiyyetindeki Yemen kabailiyle karşı geldi çarpıştılar, askerinin münhezim olduğunu görünce atını denize sürüp ka'ri deryaya daldı boğuldu, o vakit Yemenlilerden birisi «

لَا كَدَّوْسٍ وَلَا كَاغْلَاقٍ رَحْلَهُ» «ne Devs gibi ne de onun yük bağlayışı gibi»

demişti, bu Yemende mesel olmuştu. Eryat da Yemene girip zabt etmiş, senelerce orada Habeş namına

saltanat sürmüştü. Sonra Ebrehe ona karşı münazea etmiş, Habeşliler ikiye bölünmüş, birbirinin üzerine

yürümüşler, nihayet Ebrehe Eryatı mübarezeye da'vet edip kölesi Atûdeyi arkasında saklıyarak bir desise

ile Eryatı öldürüp yerine geçmişti. Necâşî bunu işidince gadab etmiş, bilâdını çiğneyip nasiyesini

kesmedikçe Ebreheyi bırakmayacağına yemîn etmişti. Ebrehe başını tıraş ettirmiş ve bir torbaya Yemen

toprağından da doldurarak Necâşîye göndermiş «Melîkim! Eryat senin bir kulundu ben de bir kulunum,

senin emrinde ihtilâf ettik ikimizde sana mutî' idik, ancak ben Habeş emrini zabt-u rabta daha kadir ve

siyaset ve idarede ondan daha mâhir idim, hakkımdaki yemînini işittim, «bütün başımı kazıttım ve arzımın

toprağından da bir torba ile takdim ettim, ayağınızın altında çiğneyiniz de yemininiz yerini bulsun» diye

yazmıştır. Necâşî de bunu hoşlanmış, buna karşı «emrim gelinceye kadar yerinde dur» diye yazmıştı, bu

suretle Ebrehe Yemende kalmıştı. Sonra bu Ebrehe San'âda kulleys yapmış, o zaman oralarda misli

görülmedik bir kenîse binâ etmiş, Necâşîye «melikim! Senin için bir kilîse binâ ettim ki misli görülmemiştir,

Arabın haccini de buna çevirmedikçe durmıyacağım» diye yazmıştı. Arablar

Sh:»6117

da Ebrehenin Necâşîye böyle yazdığını haber almıştı. Cahiliyyede Arabların nesî denilen ayları geriletme işini yapan, ya'ni takvim için müneccim başlık gibi nesicilik cihetine sahip olduğundan dolayı Nesce unvanı verilen Benî Fukaym kabîlesinden birisi kızmış -meşhur olduğu vechile- gidip o kilîsenin kıblesi tarafına oturuvermiş, kirletmiş sonra da çıkıp kaçmış, Ebrehe de bunu haber alınca gadab püskürerek Kâ'beyi gidib yıkmağa yemîn etmiş, bir rivayette de bir Arab kaflesi kilîsenin civarında bir ateş yakmışlarmış, rüzgârın sevkıyla ateş sirayet edip kilîsede yangın olmuş, Ebrehe bundan gadaba gelip Habeşîlere hazırlık emrini vermiş, hazırlanmışlar, techizatını ikmal etmişler ve denildiğine göre altmışbin kişilik bir ordu, beraberlerinde Necâşînin fili olan ve «Mahmud» denilen büyük bir fil, başkaca da sekiz veya on iki yâhud daha çok adî filler ile -ki o zaman harblerde tank gibi fil kullanılmış- hareket etmişler. Arablar bunu işitince telâşa düşmüşler, buna karşı harb etmeği vazîfe addetmişler, Yemen eşraf ve Mülûkünden Zünefr namında birisi kendi kavminı ve diğer arablardan iltihak edenleri Ebrehe ile harbe ve Beyti harâmı müdafaaya da'vet eylemiş, çarpışmış fakat bozulmuşlar ve Zünefr esîr edilmiş, Ebreheye getirilmiş, katlini irade edince ey

melik! beni katl etme umarım ki benim, senin yanında kalmam senin için katlimden daha hayırlı olur, demiş,
o da onu öldürtmekten vaz geçip bağlattırarak yanında habs etmiş, Ebrehe halîm bir adam imiş, sonra
Ebrehe maksadına devam ederek yürümüş, Has'am arâzîsine geldiğinde Nüfeyl İbni Habibi Has'amî,
Has'amin iki kabîlesi olan Şehran ve Nâhis kabîleleri ve sair iltihak eden Arab kabaili ile mukabele ederek
çarpmış, bunlar da bozulmuşlar ve Nüfeyl esir edilmiş, bu da katl olunacağı sırada «ey melik! Beni
öldürme bu Arab arzında ben sana

Sh:»6118

kılavuzluk ederim, Has'amin şu iki kabîlesi de benim iki elimdir, sem'an ve tâa demiş, bunun üzerine tahliye
olunup mayiyetinde delîl olarak çıkmışlar, nihayet Tâife geldiklerinde Mes'ud İbni Muattib İbni Mâliki Sekaff
Sakîf ricalinden bir takımlarıyla karşı çıkıp «ey Melîk: biz senin kullarınız, sana muîf ve munkadiz bizde
sana muhalefet edecek yok ve senin kasd ettiğin Beyt bizim beytimiz değil -ya'ni Taifte bulunan Beytüllât
değil- Mekkedeki Beyti kasd ediyorsun biz de sana kılavuzluk edecek kimseler göndeririz» demişler, o da
onlardan geçmiş, Mekke yolunu göstermek üzere Ebu Rigal namında birisini vermişler, bu Ebreheyi Taif
yolunda Mugammis denilen ma'ruf mevzi'e indirmiş, fakat iner inmez Ebu Rigal ölmüş oraya gömülmüş,

halâ Arab orada onun kabrini taşlarlar, sonra Ebrehe Mugammiste iken habeşlilerden fil kumandanı Esved ibni maksud namında birisini bir suvari bölüğüyle Mekkeye kadar göndermiş, Kureyş ve saireden Tihamelilerin mallarını sürüp getirtmiş, bu arada cediti Nebiy Hazreti Abdülmuttalibin de iki yüz kadar devesini sürüp götürmüşler. O zaman Abdülmuttalib Kureyşin büyüğü ve ulusu bulunuyordu. Bunun üzerine Kureyş, Kinane, Hüzeyl ve Haremde bulunan diğer kabîleler harb edecek oldular, sonra da takatleri yetmiyeceğini anlayarak vaz geçtiler. Ebrehe Himyerîlerden Hunâta nâmında birisini Mekkeye gönderdi, git bu beldenin reisini, şerifini bul, ona şöyle söyle, Melik diyor ki: ben size harb etmek için gelmedim, ancak şu beyti yıkmak için geldim. Eğer bize harb ile tearruz etmezseniz bizim sizin kanlarınıza ihtiyacımız yok, şayed benimle harb etmek istemiyorsa onu al bana getir» dedi Hunâta Mekkeye gelince Abdülmuttalibi gösterdiler, me'mur olduğu sözü söyledi, Abdülmuttalib de ona «Vallahi biz ona harb etmek fikrinde değiliz, ona takatımız yok, bu, Allahın bir Beyti Haramı ve halîli İbrahim aleyhisselâmın

Sh:»6119

Beytidir. Eğer o men'ederse onun Beyti onun hurmetidir. Yok eğer bırakıverecek olursa Vallahi bizde onu

müdafaa edecek kuvvet yoktur.» Tarzında cevap verdi. Ve onunla beraber oğullarından ba'zılarını yanına alarak askerın bulunduğu yere gitti, varınca Zünefri sordu, o kendisinin sadık dostu imiş, yanına varmış, nasıl şu bizim başımıza gelen hâle sende bir derman varmı? Demiş, o da «bir melikin elinde esir olan ve sabah akşam katline intizar edip duran bir adamın ne dermanı olur? Bende senin başına gelen hâle bir derman yok, ancak filin seyisi Enîse haber gönderebilirim, ona seni tavsiye eder ve hakkında ta'zîm etmesini ve senin için melikten istîzan edivermesini ve eğer yapabilirse onun nezdinde hayr ile bir şefaatte bulunvermesini reca edebilirim. Yapabilirse gider, ne söyleyebilirsen söylersin» cevâbında bulunmuş idi.

Abdülmuttalib bu bana yeter dedi, bunun üzerine Zünefr Enîsi çağırıp ona «Adbülmuttalib Kureyşin seyyidi ve Mekke menba'ının sahibidir. Düзде nâse dağ başlarında vuhuşe it'am eder. Melik bunun iki yüz devesini sürdürmüş onun için yanına girmesine istîzan ediver ve gücün yettiği kadar yararlıkta bulunuver, dedi. O da yaparım deyip Abdülmuttalibi Zünefrin vasf ettiği gibi vasf ederek arz etti. Abdülmuttalib gayet iri ve pek yakışıklı, insanlar güzeli idi. Ebrehe onu görünce iclâl ile ta'zîm ve ikram etti, kendinden aşığı oturtmayı münasib görmedi, yanında serîne oturtmasını da habeshîlerin görmesini istemedi, seririnden inip minderine oturdu, onu da beraberinde yanına oturttu, Sonra tercümanına, hacetin nedir? Diye söyle ona dedi, tercüman söyledi, o da hacetim Melikin sürdürmüş olduğu iki yüz devemi bana geri vermesidir, dedi:

Tercüman bunu anlatınca Ebrehe tercümanına söyle dedi: ben seni görünce gözüme büyük görünmüşün,

fakat söz söyleyince gözümden düşdün, ben senin dînin

Sh:»6120

ve atalarının dîni olan Beyti yıkmağa gelmişken sen onu bırakıyorsun da bana sürdürmüş olduğum iki yüz

deveni mi söylüyorsun? Abdülmuttalib buna karşı «ben o develerin sahibiyim, o Beytin ise bir Rabbı vardır

onu men' edecek odur, dedi. O, benden men' edemez, dedi. Abdülmuttalib de ben ona karışmam işte sen

işte o, dedi. İbni İshak demiştirki ba'zı ehli ilmin zu'muna göre Ebrehe Hunâtayı gönderdiği zaman

Abdülmuttalib ile beraber Beni Bekrin reisi Amr ibni Nufâse ibni adıyy ve Hüzeylin reisi Huveylid ibni Vâhile

dahi gitmişler, bu ikisi Ebreheye beyti yıkmayıp dönmek üzere Tihâme emvalinin sülüsünü arz etmişler,

Ebrehe kabul etmemiş, İbni İshak, buna oldumu olmadımı Allahü a'lem oradan ayrıldılar, gelince

abdülmuttalib Kureyşe haberi anlattı ve askerın sarkıntısından sakınmak için Mekkededen çıkıp dağların

tepelerine ve aralıklarına çekilmelerini emretti, sonra Abdülmuttalib kalktı Kâ'be kapısının halkasını tuttu

beraberinde Kureyşten bir kaç nefer de kalktı Allaha duâ ediyorlar, Ebrehe ve ordusuna karşı nusretini

diliyorlardı. Abdülmuttalib kapının halkasını tutarak şöyle dedi:

لاهم ان العبد يمنع رحله فامنع حلالك
لا يغلبن صليبهم و محالهم غدوا محالك
ان كنت تاركهم و قبلتنا فامر ما بدالك

İbni Hışam derki bunun bu kadarı sahih olanıdır. İkrime ibni Âmr ibni Haşim İbni Abdi Menaf da şöyle

söyledi:

Sh:»6121

لاهم اخز الاسود بن مقصود الا خذا لهجمة فيها التقليد
بين حراء و ثبير فالبيد يحبسها وهى اولات التطريد
فضمها الى طماطم سود اخفره يارب و انت محمود

Sonra Abdülmuttalib halkayı bıraktı, marıyyetindekilerle beraber dağ başlarına çekildiler, Ebrehe

Mekkeye girince ne yapacak? Gözetiyorlardı, sabah olunca Ebrehe girmeğe hazırlandı ve askerini ta'biye

etti, Mahmud dedikleri fili de hazırladılar, Mekkeye doğru tevcih ettiler, derken Nüfeyl ibni Habîb varıp filin

yanına yanaşmış kulağını tutmuş, birşey söyleyerek bırakıvermiş, fil çöke kalmıştı, ya'ni düşmüştü, Nüfeyl de

sıvışıp kaçarak dağa çıkmıştı. Fîli kaldırmak için zorladılar, teberlerle başına vurdular, döğdüler,

kaldıramadılar, çengeller içine aldılar, ötesini berisini dürtüşdürerek çektiler, kanattılar, yine dayandı.

Yemene doğru çevirdiklerinde kalkıp koşuyordu, bunu bir kaç defa yaptılar, sonra yine Mekkeye çevirdiler

yine yıkıldı. Sersem etmek için şarab içirdiler yine fâide vermedi -demekki hayvan orada diğerlerinin

görmediği bir tehlike hiss etmişti- bu hal Muhassir vâdisi yanında oluyordu, bu sırada Allah tealâ denizden

üzerlerine « **أَمْثَالُ الْخَطَا طَيْفٍ وَالْبَلَسَانِ** = kırlangıçlar ve belesan emsali» bir çok

kuşlar gönderiverdi, her kuş biri gagasında, ikisi iki ayağında nohut ve mercimek emsali üç taşı

hâmil

Sh:»6122

bulunuyordu. Bu taşlar onlardan kime rastlarsa o helâk oluyordu, hepsine de isabet etmiş değildi, çıkıp

kaçmağa başladılar ve geldikleri yolu tutmak istiyorlar, Yemen yolunu göstereceğini diye hep Nüfeyli

soruşturuyorlardı. O vakit nüfeyl onların başlarına gelen bu hali görünce şöyle demişti:

اين المفرد والاله الطالب والاشرم المغلوب ليس الغالب

Bir de Şu gazeli söylemiŐti:

الا حيت عنا ياردينا نعمناكم عن الاصبح عينا

ردينة لو رأيت فلا تريه لدى جنب المحصب ما رأينا

اذا لعذرتنى و حمدت امرى ولم تأسى على ما فات بينا

حمدت الله اذ ابصرت طيرا و خفت حجارة تلقى علينا

و كل القوم يسأل عن نفيل كأن على للحبشان دينا

KaçıŐyorlar her yolda dŐŐŐyorlardı. Ve her sıŐındıkları yerde helâk oluyorlardı, Ebrehe de cesedinden

musab olmuştu, onu beraberlerinde çıkardılar « انمله انمله » parmak ucu kadar parmak ucu kadar parça parça dökülüyorlardı, her parça döküldükçe arkasından cerahat, irin ve kan akıyordu, nihayet onu öyle San'aya kadar götürdüler bir kuş yavrusu gibi olmuştu. Zannettiklerine göre kalbi parçalanıncaya kadar ölmemişti اه . İşte umumiyetle rivayetlerde vak'anın tafsili böyledir. Yukarıda geçtiği üzere kuşların daha ziyade cesameti ve renklerinin siyahlığı, yeşilliği, beyazlığı ve taşların insan başı kadar olanlarının

Sh:»6123

da bulunduğu ve Necâşîye kadar gidebilen bir kişiden başka hepsinin orada helâk olduğu hakkında da daha ba'zı rivayetler var ise de meşhur olan öyledir.

İbni İshak bunlardan başka bir de tek bir haber olarak demiştir ki: bana Ya'kub İbni Utbe tahdîs etti: ona şöyle tahdîs olunmuş: Arabistanda Hasbe ve cüderî, ya'ni kızamık ve çiçek ile evvel o sene görülmüş, harmel ve hanzal ve uşer denilen acı ağaçlar dahi ilk evvel o sene görülmüş اه . Bunu İbni Hişam İbni İshaktan bu suretle rivayet ettiği gibi İbni Cerîr de İbni humeydden, o Selemeden, o İbni İshaktan, o Ya'kub

İbni Utbe İbni Mugire ibni ahnesten aynı surette tahrir eylemiştir. Görülüyor ki bu yalnız Ya'kub ibni utbeden

bir tek rivayet olduğu, o da tevsik ederek değil, kendisine öyle tahdis olunmuş « **أَنَّهُ حَدَّثَ** » diye

mechule isnad ederek zayıf bir surette rivayet etmiştir. Hem de Ashabi filin çiçekten kırıldığını söylememiş,

Arabistanda çiçek ve kızamık hastalıklarıyla üzerlik, Ebu Cehil karpuzu gibi zehirli ağaçların ilk olarak o

sene görüldüğünü söylemiştir ki o, doğru ise bu iki fıkra beraber düşünölmek ve binaenaleyh o, hâdisenin

kendisi değil, o pisliklerin sebep olduğu diğer bir neticesi telakkî edilmek ıktiza eder. Ancak bundan başka

olarak İbni cerîrin Ya'kub, Hüşeym, husayn tarikıyla İkrimedden naklen şöyle bir tahriri vardır: İkrime «

طَيْرًا أَبَابِيلَ » kavlinde demiş ki: yeşil kuşlardı, denizden çıkmıştı, siba' başları gibi başları vardı,

ve demiş ki: beraberlerindeki taşlarla onlara remy ediyorlardı. Demişki onlardan birisine isabet ettiği vakıt

onda cüderî çıkıyormuş, cüderînin ilk görüldüğü gün o imiş, o günden ne evvel ne de sonra görölmemiş

اهـ.

İkrimedden nakl edilen bu haber obirinden farklıdır. Bunda kuşların atmış oldukları taşların isabet

ettiği

kimselerde cüderî çıkartmış olduğunu tasrih i'tibariyle tefsîre tealluk eder bir vecih vardır. Buna nazaran asfî me'kûl gibi kılınmaları taşların yalnız haricen kurşun gibi cerh ve ihlâkinden ibaret kalmayıp aynî zamanda cesedlerinin dahilinden de derhal bir çiçek illeti patlatmak suretiyle delik deşik kırılıp serilmeleri ile de alâkadar olmuş oluyorki bunda garâbet çatallaşmış bulunuyor. Hem kuşlara taşlatmak, hem de o taşların te'siriyle aynî zamanda çiçek çıkartıp kırmak, iki garâbetle vak'anın keyfiyetindeki acâibliği daha ziyade artırıyor. Bilâ mukavemet hedefine vasil olmak üzere bulunan müstevlî bir ordunun tam Mekkeye girmek üzere bulunduğu bir sırada ansızın başlarına Semadan taş yağdırılıvermesi garîb bir harika olduğu gibi, öyle bir lâhzada ansızın salgın ve misli görülmedik bir çiçek hastalığıyla serilmeğe başlayivermesi ve teşebbüs edilen maksadın bu suretle akîm kalıp bütün tedbirlerin bozulmuş olması dahi başlı başına harika olan bir garîbedir. Taş yağması ne kadar garîb olursa olsun yağın taşların altında kalanların yaralanması, kırılıp ölmesi tabîî sayılabileceği halde bu taşların yaralaması aynî zamanda birde çiçek illeti yaparak öldürmesi tabîî değil, garîbe üstüne garîbe olur. Diğer rivayetlerde kuşlarla taşlanan askerin çiçekten kırıldığına dair bir söz yoktur. Ancak Ebrehenin kendisinin cesedinden musab olarak parça parça dökülüp çürüyüşü hakkındaki izahat başkaca bir illet olabilmek ihtimaliyle beraber onun mühlik bir çiçek olması zannını da verebilir. İşte çiçeğe dair olan sözün bütün esası, Ya'kub ibni Utbenin ucu mechûle varan

mübhem ve zayıf bir hikâyesiyle nihayet Husayn'in İkrimedeki menkul olan bu haberidir. Fakat görülüyor ki

Kur'ânın zâhirine muvafık olan şâyi' rivayetler karşısında bunun ikisi de hususiyeti itibariyle münferid birer

tek haber olmakla beraber biri mechûlde biri de İkrimedeki kesilmiş munkati'

Sh:»6125

veya mevkuf haberlerdir. İkrimenin birçok rivayetleri İbni Abbâs'a olduğuna göre bunun da ondan olması

farz edilebilirse de sâbit değildir.

Binaenaleyh rivayeten zayıf oldukları gibi dirayeten de garîbdirler. Arabistanda çiçek ve kızamık

hastalıklarının ilk olarak o sene görülmüş ve bir daha görülmemiş olması garîb görülmezse de harmel ve

hanzal gibi acı ağaçların ilk olarak o sene görülmüş olması ve taşların yağmasıyla beraber çiçek

hastalığının salgın halini alivermesi garîbe üstüne garîbedir. Onun için buna münker diyenler olmuştur.

Bununla beraber imkân ve ihtimâl dahilindedir. Bundan dolayı tefsîrlerin çoğu bunu kâle almamış oldukları

halde ba'zıları da ihtimali nazarı dikkate alarak ihmal etmemek için za'fına işaret etmek suretiyle «

وَعَنْ عِكْرِمَةَ أَنَّ مَنْ أَصَابَهُ الْحَجَرُ جَدْرَتَهُ وَهُوَ أَوَّلُ جُدْرِيٍّ ظَهَرَ

» diye icmalen kayd edivermişlerdir. Şu halde gerek Kur'ânın gerek diğer rivayetlerin zâhirine karşı bu ihtimali nazarı i'tibara alacak olanlar bunu istinad ettikleri ravînin söylediği gibi iki taraflı garabetini gözeterek anlamak ve bununla vak'anın keyfiyetindeki acâiblik izâle edileverecekmiş gibi âdflık sevdasında bulunmamak iycaab eder.

Bu izyahtan da maksadımız şuna gelmektir: Tetebbü'yle tanınmış Avrupa müverrihlerinden Avusturyalı Hammer meşhûr Osmanlı tarihinin otuz beşinci babında ikinci Sultan selim zamanında Yemenin fethi münasebetiyle islâmiyyetten evvelki Arab tarihine ilişirken fil vak'asına da şöyle bir fıkra ile temass etmiş: «İşbu fil senesinde Habeş hükümdarı Kâ'be üzerine yürürken kuşların askeri üzerine attığı taşlarla, ihtimalki bir çiçek illeti sâriyesiyle tevakkufa mecbur olmuştur.» İhtimalki demesi zikr olunan rivayete işaret eder gibi olmakla beraber bunu haricen taş atmaksızın zuhûr etmiş sârf bir çiçek illeti ihtimali gibi ifade etmesi, sonra da kırılıp helâk

Sh:»6126

olmuştur demeyip de tevakkufa mecbur olmuştur, Deyip geçmesi vak'anın ehemmiyyetini nazardan iskat

yolunda kurnaz bir kalem oyunu olmuştur. Maamafih Hammer için bu kadar tetebbü' ve taşların atılışını tasrih ile beraber çiçek illetini sade bir ihtimalden ileri götürmiyerek hakka oldukça tekarrüb etmesi şayanı takdir görölmek iktıza eder. Fakat Hammerin bile bir ihtimalden ileri götürmediği bu çiçek illeti sözünü te'essüf olunurki Abdüh fâhiş bir tedlîs-ü teşviş ile tevâtür miyanına karıştırıp rivayetlerin ittifak ettiği sahih bir haber imiş gibi ileri sürmeğe çalışmış ve güzel bir başlangıçla başlayan kelâmını güya bir incelik göstermek üzere mikroplara bulamıştır. Onun için burada onun sözlerini gözden geçirerek doğrusunu eğrisini ayıklamak bir vazîfe olmuştur.

Abdüh bu Sürenin tefsirinde evvelâ diyorki: bu Sürei kerîme bize şunu öğretiyor: «Allah sübhânehu Peygamberine ve onun risaletinin bâliğ olacağı kimselere kudretinin büyüklüğünü ve her kudretin onun önünde ve onun saltanatına boyun eğdiğini, ve onun ibadi fevkinde kahir olup onları ondan hiç bir izzetin men'edemiyeceğini ve hiç bir kuvvetin ona karşı gelemiyeceğini anlatan işlerinden bir büyük işini hatırlatmak, düşündürmek murad ediyor. O büyük iş de şudur: bir kavm, fillerine güvenerek Allahın bazı kullarının emirlerine galebe etmek ve kendilerine şerr-ü ezâ iriştirmek istemişlerdi, Allah tealâ o kavmı ihlâk, keydlerini redd, tedbirlerini ibtal ediverdi, hem adedlerinin hem hazırlıklarının çokluğuna i'timad ederlerken onlar, kendilerine hiç bir fâide vermedi. İşte bu âyetlerden bu ma'nâ ile iktifa edip de bunun

üzerine ona bir tafsil ilâve etmesek mümkün olurdu ve bu kadarı ibret ve va'z için kâfi gelirdi, netekim

Ashabi uhudda bu kadarla iktifa etmiştik.»

Sh:»6127

Filvaki' abdüh bu kadarla iktifa etmiş olsaydı çok iyi yapmış olur ve tefsîrin hakkını vermezse de hiç olmazsa taglîta sebebiyyet vermemiş ve bu büyük işi küçültmeğe gitmemiş bulunurdu, fakat bu kadarla iktifa edemeyip diyorki: «lâkin bu Sûrede bizim için tafsil câizdir, çünkü fil vak'ası bu âyetlerde varid olduğu gibi haddizatinde ma'ruf ve rivayeti mütevatirdir, hattâ onu mebdei tarih ittihaz etmişlerdi. Onunla hâdisatın vakıtlarını tahdid ediyorlardı, fil yılında doğdu, fil yılından iki sene sonra şöyle oldu diyorlardı. Ve daha bunun gibi».

Yukarıda arz ettiğimiz vechile fil vak'ası hakkında bu söz de doğrudur. Ancak Abdühün bu ifadesinden sanki tevatür olmasa imiş tefsîrde tevatür derecesine varmayan sahih rivayetlerle tafsil câiz olmazmış ve sanki kendisinin vereceği tafsilât hep mütevatir imiş gibi bir ma'nâda çıkıyorki bunun ikisi de doğru değildir.

Zira iyman ve i'tikad farz olmak için tevâtür şart olmayıp senedi sahih ile sâbit ahbarı âhad dahi delili kâfi

olabileceği gerek ibret ve nasihat ve ahlâkî fazilet ve gerek ekser vekayı tarihiyyede olduğu gibi mücerred ma'lûmat kabîlinden olan hususatta sıhâtı tam ve sâbit olmasa bile yalan ve uydurma, mevzu' olduğu sâbit olmıyan zayıf rivayetler dahi tenviri efkâr zımında zikir ve tafsîl olunmak câiz ve sırf ındî olan, mutalealardan daha iyi ve daha fâideli olduğu müttefakun aleyhtir. İkincisi göreçeğimiz vechile Abdüh verdiği tafsîlde mütevatirle kalmamış, tevâtüre karşı zayıf ve ındî mütalea ile ihticaca kalkışmıştır, mütevatir olan kısmı şöyle hülâsa ediyor:

«Bu vakıda mütevatir olan şudur: Yemene galebe etmiş olanlardan Hebeşî bir kumandan Kâ'bei müşerrefeye tecavüz ve Arabı ona hactan men'etmek için, yâhud

Sh:»6128

kahr-u tezlîl için Kâ'beyi hedm eylemek istemişti, bunun için bir ceysi cerrar, ya'ni çok bir ordu ile Mekkeye teveccüh etti, ziyadesiyle terhib etmek ve kalblere havf-u dehşet doldurmak için beraberinde bir fil veya birçok filler de istishab eyledi, önüne geleni maglûb ederek durmaksızın yürüdü, tâ Mekkenin yakınında mugammese kadar vasil oldu, sonra ehli Mekkeye harb için gelmeyip ancak Beyti yıkmak için geldiğini

haber vermek üzere elçi gönderdi, bunun üzerine onlar korkular dağların tepelerine kaçtılar ne yapacağına bakıyorlardı».

Ne Ebrehenin ne de Abdülmuttalib Hazretlerinin isimlerini bile kale almıyan bu ifade eksik olmakla beraber doğrudur ve mütevâtirdir. Lâkin bu mütevâtir cümlesinden göstererek ilâve ettiği şu fıkralara gelince ki:

«İkinci gün ise Habeş askeri içinde dâicüderî ve hasbe faş oluverdi» diyor. Buna mütevâtir demek ise yalan olmuştur. Gerçi hâdise ikinci gün olmuştur. Lâkin bu telâkki, bu sureti ifade Abdühün sırf kendi vaz'ıdır. Gerek kitaplarda gerek lisanlarda mütevâtir olan ancak Kur'ânın beyan ettiği vechile kuşlarla taşlanarak helâk olduklarıdır. Abdüh, Allah tealânın kudretinin büyüklüğüne delâlet etmek üzere tezkir buyurduğunu söylediği ve azîm amellerinden bir amel diye tavsîf eylediği büyük işin mütevâtir olduğu vechile kuşlarla taşlanarak helâk olduklarıdır. Abdüh, Allah tealânın kudretinin büyüklüğüne delâlet etmek üzere tezkir buyurduğunu söylediği ve azîm amellerinden bir amel diye tavsîf eylediği büyük işin mütevâtir olduğu vechile bir harika olmasını nedense söylemek istememiş, seng kilden yuvalar yapan kırlangıçlara benzer bir takım kuşlara fındık, nohud, mercimek kadar ve kuzuları, tavşanları, yılanları ve saireyi

pençelerine takıp takıp veya gagalarına alıp alıp Semaya kaldıran kara kuşlara, kartallara, leyleklere benzer bir takım kuşlara da insan kafaları kadar ve daha büyük ve daha küçük taşlar atılabilecek hiç bir kudret güya yokmuş, güya Semadan taş yağdığı görülmemiş gibi bir zu'ma düşürecek tarzda bir te'vile sapmayı,

Sh:»6129

o büyük işi adî gibi göstermeyi bir fevkalâdelik saymıştır. Abdühün bunu burada tevatür sözleri arasında bir tedlîs olarak vaz'etmiş bulunduğu şu sözleriyle de sâbittir: zira buna delil olarak şöyle diyor:

«İkrime demiştirki: bu, bilâdı Arabda ilk zâhir olan cüderfîdir, Ya'kub ibni utbe de tahdîs ettiğinde

demiştirki: bilâdı Arabda hasbenin ve cüderfînin ilk görüldüğü o senedir».

Görülüyorki Abdüh ikinci günü Habeş ordusunda çiçek ve kızamık illeti faş oldu, lâkırdısını bu iki sözden istidlâl ve istihrac etmek suretiyle kendi fikrinden söylemiştir. Halbuki yukarıda görüldüğü vechile evvelâ: bunlar mütevâtir değil, rivayat içinde zayıf birer haberdirler, gösterilmek istenildiği gibi birbirlerine te'yid

edecek şekilde rivayet edilmiş de değillerdir. Sâniyen: Abdüh bunları da rivayet olunduğu gibi söylememiş, her birinin muradını izah eden canlı fıkralarını tayy edip birbirine uydurarak nakl eylemiştir. Gördük ki İkrime kuşları ve attıkları taşları söylemekle beraber, o taşlar kime isabet etdiyse cüderî çıkarttığını ve bunun ilk görülen cüderî olduğunu söylemiştir. İkinci günü taşlar atılır atılmaz cüderînin zuhûr ve intişar edivermesi ise ayrıca bir garîbedir, bunu söylemek başka, sade orduda cüderî illeti salgın oluverdi, demek yine başkadır. Zira böyle bir salgın zuhur etmek için mikropların hayli gün evvel faaliyete geçmiş bulunması lâzımdır. Bir de İkrime hasbeden bahsetmemiştir. Hasbe, ya'ni kızamık Ya'kub ibni utbenin sözünde var. O da bunu «arzı Arabda cüderî ve hasbenin ilk görüldüğü o sene ve mirari şecer: harmel, hanzal, uşerin ilk görüldüğü de o senedir, diye tahdîs olduğunu söylemiştir. Bu ise fil vak'asından ziyade fil senesi ilk görülen hâdiseleri anlatmış olmuyormu? Üzerlik ve ebu Cehil karpuzu gibi mezbeleliklerde çıkan zehirli ağaçlar Habeş

Sh:»6130

ordusunun kırıldığı lâhzada çıkıvermiş olmayıp o sene zarfında lâşelerinin yerlerine çıkmış olacağı gibi bu karîne ile çiçek ve kızamığın da bu kabîlden olarak talî hâdiseler olduğunu anlamak ıktıza etmezmi? Haydi

cüderf bu iki münkati' haberin kadri müştereki görüldüğü için bu noktada birbirini tefsir ediyor denilsin, ve bu l'tibar ile Ikrimenin kavli tevsir bakımından obirine takdim edilsin, o halde onun taşını hazf edip berikinin hasbesini onun yerine koymak neden neş'et etti. Yoksa hasbe kelimesinin kızamıktan başka çakıl ma'nasına dahi gelmesinden de bir ma'na çıkarılmak mı istenildi. Her ne de olsa mütevâtirin yanında Ikrima ve Ya'kubdan ileri gitmiyen bu zayıf ve münkati' bir rivayetten zorlamacasına çıkarılan böyle bir mütaleanın bu şekilde bir vaz'u tedlîs ile araya sokulup da mütevâtir diye gösterilmesi ve bahusus mütevatirden başkasiyle tefsîrin tafsilini câiz değil gibi telâkkî ettirmek istiyen mukaddimeden sonra böyle yapılması Abdühün keskin dilini ve kalemini kirleten büyük bir hata olmuştur. Sonra da bunlara şunu zamm ediyor: «ve bu vebâ onların cisimlerine öyle yaptı ki mislinin vukuu nâdir olur. Eteri dağıtılp düşüyordu. Ordu ve sahibi bundan son derece korktu, dönüp kaçtılar. O Habeşî de musab oldu, etleri mütemadiyen parça parça parmak uca kadar parmak ucu kadar düşüyordu, nihayet sadrı çatladı ve San'âda öldü».

Burada vebâ ta'bir etmiş, vebâ, tâun: kolera demek ise de tâun gibi umumî salgın belâ ma'nasına kullanmış olacak, fakat iltibaslı olduğu için yerinde değildir. Bu vebâ ta'biri rivayetlerin hiç birinde yoktur, mislinin vukuu nâdir olur sözü de kendi ifadesidir, bununla vak'anın adı çiçek veya vebâ olmadığını söylemiş oluyor, doğrusu bunun hey'eti umumiyyesiyle misli görülmemiştir, bir de rivayetlerde askerin

etlerinin dağılıp düşmesi yoktur, taşların tepelerinden inip arkalarından çıkmağa

Sh:»6131

başladığı ve geldikleri yoldan kaçmak için yol aradıkları ve her tarıkta dökülüp düştükleri ve her menhelde

helâk oldukları vardır. Ancak Habeşî dediği Ebrehe hakkında söylediği gibi cesedinden musab olup

San'aya varıncıya kadar eti mütemadiyen parça parça enmile enmile düşe düşe bir kuş civcivi gibi kaldığı

ve nihayet kalbi parçalıncıya kadar ölmediği mezkûrdur. Bunun ise gayet şedid bir cüderf olması mümkün

olduğu gibi bir firengi veya misli görülmedik bir illet olması da mümkündür, bunun arkasından Abdüh bir de

şöyle diyor: « هَذَا مَا اتَّفَقَتْ عَلَيْهِ الرَّوَايَاتُ وَيَصِحُّ الْأَعْتِقَادُ بِهِ =

işte bu, rivayetlerin üzerinde ittifak ettiği ve buna i'tikad sahih olur».

«Hâza, işte bu» dediği sözün gelişine nazaran yukarıdan beri buraya kadar verdiği tafsilin hepsi demek

oluyorki hiç doğru değildir. Bununla Abdüh araya sıkıştırdığı çiçek ve kızamık lakırdısını da bütün

rivâyetlerde müttfekunaleyh imiş gibi göstermiş ve mütevâtir olan kuş ve taş fıkraları kale alınmaksızın

bütün vak'anın misli nâdir bir çiçek ve kızamık vebâsından ibâret olduğuna hukm ederek i'tikadı sahih

olacağı iddiasına kadar gitmiş ve sanki Kur'ânın haricindeki rivayetlerin tafsilinde kuşlarla taş atılması

müttefekunaleyh değilmiş de Ikrim'e ve Ya'kub'un rivayetlerine bile tevafuk etmiyen: «

وَفِي الْيَوْمِ الثَّانِي فَشَافِيَ جُنْدَ الْحَبَشِيِّ دَاءُ الْجُدَرِيِّ
وَالْحَصْبَةِ» lakırdısı müttefekunaleyh imiş diye itikad ettirmeğe çalışmış, sonra da Sûredeki «

طِيرِي» te'vile kalkmış bulunuyor.

Kendi zu'mu öyle olabilir, lâkin kendi kana'atini söylemek başka, rivayete isnad etmek yine başkadır.

Halbuki tevâtürü nakl ederken kendi vaz'ını dess-ü tedlîs ile dahi kalmayıp da «

هَذَا مَا اتَّفَقَتْ عَلَيْهِ الرَّوَايَاتُ» diye umuma karşı isnadda bulunması açık bir yalan

olmuştur.

Sh:»6132

Halbuki rivayetin belâsı, vazı'dır. Herhangi niyyetle olursa olsun metnen veya seneden hadîs vaz'

edenlerin de yaptıkları budur. Vazı' de gerek doğrudan doğru metin vaz'ı olsun ve gerekse metni tagyir

olsun, gerekse kavîyi zayıfe, zayıfi kavîye isnad suretiyle senedde olsun hepsi yalandır. Rivâyetlerde

söylediği şekilde mevcut bile olmiyan bir sözü müttfekunaleyh göstermesi ise böyle bir vazî' olmuştur.

Gerçi ilimde yeni keşifler bulmak, yeni münakaşalar açmak, yeni tarîkler, menba'lar aramak, nazariyyata

nazardan, tecribiyyata tecribeden, nakliyyata da nakl ve rivâyetten tetkik ve tahkik icra etmek, rivâyetlerin

kadri müşterekini bulmak, cezrini istihrac ve istinbat ederek zayıfı, kavîyi ayırmak, teâruz ve ihtilâfatın tevfiği

çarelerini aramak, kuvvetine za'fına göre garâibi seçmek ve onlardan yeni yeni neticeler istihsaline

çalışmak şübhe yokki mezmum değil, memdûhdur, asıl ilim vazifesi odur. Fakat rivayette sadakat da o

vazîfenin başında olmak lâzım gelir. Bütün rivâyetlerin müttfikân kaydettiği ve balâda geçtiği üzere en

anud hasımların bile inkâr edemediği irsali tayr ve remyi hacir gibi müttfekunaleyh kadri müşterek

noktasını böyle şey olmaz gibi mücerred nazariyyatçılıkla atıp da hiç bir ittisali tahrir olunamıyan ve

binaenaleyh tam bir haberi vâhid bile olmiyan munkati' bir tek haberin aklen de garîb bir surette rivayet

edilmiş bulunan cüderî fıkrasını « هَذَا مَا اتَّفَقَتْ عَلَيْهِ الرَّوَّايَاتُ » diye meşrûkı

akaide hediye etmeğe kalkışmak bir âlime yaraşacak şeylerden değildir. Ve böyle hatalar

hasbelbeşeriyye her âlimde bulunması tabi'î olan icthadî hefevat kabîlinden de değildir. Şeyhlik vüsûkuna

mani' olan avarızı ehliyyetten

olur. Kitabına «

رَبَّنَا عَلَيْكَ تَوَكَّلْنَا وَإِلَيْكَ أَنبْنَا وَإِلَيْكَ الْمَصِيرُ، رَبَّنَا لَا
تَجْعَلْنَا فِتْنَةً لِلَّذِينَ كَفَرُوا وَآغْفِرْ لَنَا رَبَّنَا إِنَّكَ أَنْتَ الْعَزِيزُ
الْحَكِيمُ، فَتَحْتَ لِي يَا رَبِّ أَبْوَابَ فَضْلِكَ وَ عَرَفْتَنِي مَا
شِئْتَ مِنْ أَسْرَارِ قَوْلِكَ، فَبَايَ لِسَانِ أَحْمَدَكَ وَ بَايَةَ جَارِحَةَ
أَشْكُرُكَ، أَسْأَلُكَ الْمَعُونَةَ عَلَى بَيَانِ الْحَقِّ لِأَرْشَادِ الْمُسْتَعِدِينَ
لِقَبُولِهِ مِنَ الْخَلْقِ وَ أَنْ تَجْعَلَ الْكَلِمَةَ الْعُلْيَا لِكِتَابِكَ الْمُبِينِ
وَ السُّلْطَةَ الْعُظْمَى لِهَدْيِ خَاتَمِ الْمُرْسَلِينَ سَيِّدِنَا مُحَمَّدٍ صَلَّى
اللَّهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ وَ عَلَى جَمِيعِ النَّبِيِّينَ وَ مَنْ تَبِعَهُمْ عَلَى
الصِّرَاطِ الْمُسْتَقِيمِ وَ أَقْتَفِي آثَرَهُمْ فِي الصَّالِحَاتِ وَ السِّيَرِ
الْقَوِيمِ، وَ أَرْشِدِ اللَّهُمَّ هَذِهِ الْأُمَّةَ الْعَانِيَةَ إِلَى مَا فِيهِ لَهَا
السَّلَامَةُ وَ الْعَافِيَةُ وَ لَا تَجْعَلْهَا حَرْبًا لِلْهَادِينَ الْمُهْتَدِينَ وَ لَا فِتْنَةً
لِلضَّالِّينَ الْمُضِلِّينَ

"Ey Rabbimiz! Yalnız sana güvendik ve yalnız sana yöneldik. Son dönüş de yine sanadır. Ey Rabbimiz!

Bizi inkâr edenler için bir imtihan vesilesi kılma, bizi bağışla. Ey Rabbimiz! Şüphesiz ki sen çok güçlüsün,

hüküm ve hikmet sahibisin. Ey Rabbimiz! Bana ihsanının kapılarını açtın, kelâmının sırlarından dilediğini bana öğrettin. Hangi dil ile sana hamd edeyim? Hangi organla sana şükredeyim? Halktan kabule hazır olanları irşad için hak ve hakikati beyana sandan yardım diliyorum. En yüce kelimeyi, senin apaçık kitabının kelimesi; en büyük saltanatı, peygamberlerin sonuncusu olan efendimiz Hz. Muhammed'in (Allah'ın salât ve selâmı O'na ve bütün peygamberlere ve doğru yolda onlara uyanlara olsun) yolu kılmanı diliyorum. Ben de salih amellerde ve güzel davranışlarda onların izini takip ediyorum. Allah'ım! Bu mütevazi ve zayıf ümmete, kendileri için selâmet ve afiyet olan yolu göster, onları doğru yolu gösteren ve kendileri de doğruya eren kimselere düşman yapma. Onları, sapmış ve başkalarını da saptıranlar için bir imtihan vesilesi kılma!"

münâcâtiyle başlayan ve nice güzel fikirler söyleyen Muhammed abdüh merhumun Allahını ve Resulünü sevdiğine ve kelime uyanın Kur'ânı mübînde olduğunu bildiğinde ve ona iyman ile hürmet ve beyanı hakka hizmet ederek halkı tenvir ve irşad etmek ve günden güne Garbın sultasına düşerek ezilmekte bulunan ümmetin selâmet ve afiyetini aramak için çalıştığında şübhe etmeğe hak yok ise de oncada kelime uya Kur'ânda olduğu, bütün rivayetler de bunu musaddık bulunduğu için ona karşı esrar şinaslık iddiâsiyle ortaya atmış olduğu büyük yanlışını ihtar etmek de hakkı bilenlerin vazîfesi olduğunda şübhe yoktur. Onun bu babda yegâne istinadgâhı olarak gösterdiği Ikrim ve Ya'kub rivâyetleri de söylediği gibi

olmadığı bervechibâlâ defeat ile ihtar olunduktan sonra burada açık bir yalan görünen işbu «

هَذَا مَا اتَّفَقَتْ عَلَيْهِ الرَّوَايَاتُ» sözünü te'vil için söylenebilecek tek bir vecih vardır.

O da, bu « هَذَا » ismi işaretini kelâmının evvelinden âhirine bütün tafsiline göndermeyip yalnız

sonundaki vebâ fıkrasından berisine ve daha doğrusu en nihayetinde Habeşî dediği Ebrehenin sureti

musabiyeti hakkındaki son fıkraya irca' etmektirki onun eti mütemâdiyen parçalana parçalana dökülerek

nihâyet San'ada kalbi çatlayıp öldüğü müttetekun aleyhtir demek olur. Gerçi hepsinin helâk olup ancak bir

kişinin Necaşiye kadar giderek haberi yetiştirdikten sonra orada öldüğü hakkında da bir rivayet varsa da o

da buna pek muhalif denemeyeceği cihetle bu son fıkra doğru olur. Bunun birâz da zaman geçmiş olmak

münasebetiyle bir çiçek olması

Sh:»6134

muhtemil bulunur. Maamafih bu te'vil evvelki sözlerindeki yanlışlığı düzeltmeyeceği gibi sözün cereyanına

göre maksadına da kâfi olmaz. Gerek Sûrede ve gerek rivayetlerde müttetekunaleyh olarak sâbit ve

mütevâtir olan kuş ve taş fıkralarını hazf ile vak'anın yalnız çiçek ve kızamık salgınından ibaret olmak üzere

itikadı sahih olacağı hakkındaki da'vasına kifayet etmez, ve böyle taglît edici bir ifade ve te'vil ile Sûrenin

vuzuhunu çığırından çıkararak tefsir ve te'vil da'vasına kıyam doğru olmaz. Halbuki onun maksadı bütün beyanatının müttetekunaleyh bulunduğu iddiasıyla şu te'vile gelmek olduğu anlaşılıyor: Diyorki; «bu Sûrei kerîme muhakkak olarak bize şunu beyan ediyorki: o çiçek yâhud kızamık Allah teâlinin rüzgâr ile irsal edeceği kuşlardan azîm firkalar vasıtasıyla ordunun efradı üzerine düşen kuru taşlardan neş'et etmiştir».

Bu ap açık bir tahriftir, Sûrede böyle bir beyan yoktur, bu arada bir rüzgâr, bir fırtına da belki olmuştur, lâkin Sûrede ona dair bir beyan olmadığı gibi kuşların gönderilmesi rüzgâra mütevakıf da değildir. Kuşlar aldıkları bir ilham ve hiss üzerine neredeyse uçar uçar gelirler, ve onların nasıl ve ne gibi bir hiss ve ilham aldıklarını bizim için şimdi ta'yin de mümkün olmaz. Sonra Sûrede « طَيْرًا » ma'rife değil nekiredir. « مِنْ الطَّيْرِ » değildir. Demek o zamana kadar oralarda tanınmadık garîb kuşlardır. Hem de «alay alay fırka fırka» çöktür. «Ebâbîlin fırakı azîme» demek olması doğru, siccîle «kuru, yâbis» demek de bir dereceye kadar doğru, fakat âyette taşların kuşlar vasıtasıyla yalnız sukutu söylenmiyor, kuşların o taşlarla bilhassa endaht ettikleri söyleniyor. Sonra da Sûrede ne cüderî ne de hasbe ve sâire beyan olunmamıştır. Ancak kuşların taşlarla endaht etmesi ile Ashabi filin derhal asfı me'kûl gibi kılınmış oldukları beyan olunmuştur ki bunun bir çiçek oluvermesi

Sh:»6135

de, bir kızamık veya kızıl oluvermesi de, bir vebâ oluvermesi de, hiç bilinmedik bam başka bir âfet oluvermesi de mümkündür. Tecribesiz, müşahedesiz ihtimalâtı akliyye inhisar altına alınamaz. Göz önünde nice çıbanlar, hastalıklar görülüyor ki hekimler teşrihini koyamıyorlar. Bununla beraber taşlar atılır atılmaz aynı gün içinde dönüp kaçacak kadar bir çiçek veya kızamık salgınının husule gelivermesi de hılâfî zâhirdir, zâhiri taşların te'siri haricîsiyle kırılarak delik deşik dökülmüş helâk olmuş olmalarıdır. Çiçek veya kızamık olduysa teaffünlerinden neş'et ederek Ebrehede olduğu gibi sonradan olmuştur, ve Ya'kub İbni utbenin nakline göre arzı Arabda acı ağaçlarla beraber o sene görülmüştür. Sûre, insaf ile okununca Abdühün bu ifadesinde de nass üzere ilâve yapmış olduğunu maatteessüf ı'tiraf etmemek kabil olmaz. Şimdi de bunun üzerine şu neticeyi almak istiyor da diyor ki:

«Binaenaleyh senin için şöyle ı'tikad eylemek câiz olur ki bu kuşlar ba'zı emraz cerasîmini hâmil olan sinek veya sivri sinek cinsindedir ve bu taşlar rüzgârların sevkıyla bu hayvanların ayaklarına takılan yabis, mesmum çamurdan olup bir cesede yapışınca onun masematına girmiş, onda cismin ifsadı ve etinin

dökülmesiyle nihayet bulan o karhaları fıskırtmıştır, ve bu zayıf kuşlar Allah tealânın beşerden helâkini murad ettiğini ihlâk etmekte en büyük cünudundan addolunur ve şimdi mikrop denilen o zayıf hayvan da onlardan haric olmaz ve o bir çok fırkalar ve cemaatlerdirki sayılarını ancak bârfisi ihşa edebilir».

Görülüyor ki Abdüh burada kuşları evvelâ bir sinek, sonra da bir mikrop, taşları da sinek ayağına bulaşacak kadar bir toz yapıp çıkmış ve yukarıdan beri rivayetlerden onları tayy ve nassın beyanını tegyîr ederek döşenişi bu neticeye gelmek olmuştur. Doğrusunu açıkça

Sh:»6136

herkesin anladığı ve bildiği gibi söyledikten sonra bu münasebetle mikroplardan da bahsederek zamanının halkına biraz ma'lûmat vermiş olsa fena olmaz, bir va'z da olabilirdi. Allah tealânın koca bir Nümrudu bir sivrisinekle öldürdüğü meşhûr meseldir. Bununla beraber onun en büyük cünudu sinekten ibaret imiş gibi zann ettirmek de hatadır. Bütün göklerin ve yerin cünudû onundur «

وَلِلَّهِ جُنُودُ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ ط

olduğuna göre sineklere de ıtlak edilebilir, lâkin rüzgârla sineklerin ayaklarına bulaşacak tozlara taş

denilemeyeceğini, taşlar atan tayr denildiği zaman da bundan murad bir sinek olamayacağını herkes anlar, kelâmda bu gibi karînelerin delâleti nazarı ı'tibara alınmayınca da hiç bir söz anlaşılmaz. Bununla beraber mutlak, müşekkik olduğu zaman kemaline masruf olacağından urfte mutlâka tayr denildiği zaman ondan sinek anlaşılmaz, sinek dilimizde de meşhûr olduğu üzere uçsada kuş değildir, bir insan kuş yemiyeyeğim diye yemîn etse sinek yutmakla yemîninde hânîs olmaz. Burada ı'tikad sözünden maksad âlemde sineklerin veya mikropların varlığına ı'tikad mes'elesi de değildir. O ayrıca bir müşahede ve tecrube ile herkesin her zaman görebilmesi mümkün olan şeylerden, ulûmi âdiyyedendir. Burada maksad o tarihî vak'ada Kur'ânın haber verdiği ve rivayetlerinde tevâtüren bir tafsil olmadıkça bunların tafsil ve ta'yininde ı'tikad etmek câiz olmadıkça bunların tafsil ve ta'yinine ı'tikad etmek câiz olmamak lâzım gelirken ve burada bu kuşların sinek veya mikrop olduğuna dâir hiç bir haber de duyulmuş değil iken bunların sinek cinsinden olduğuna ı'tikad etmek nasıl câiz olur? Sonrada hiç bir zarureti akliyye yokken, o kuşların attıkları taşları sineklerin ayaklarına bulaşmış tozlardır diye tefsir ve ı'tikada kalkışmak nasıl câiz olur? Burada mikroptan bahsetmiş olmak ve bu suretle de zamana göre bir incelik

göstermek için sinekleri ve dolayısıyla mikropları ihtar etmek üzere ne görülen kuşları unutturmağa ne de

âyetlerin ma'nasını eğmeğe lüzum yoktu. Sineklerle taş attırmayı, kuşlara taş attırmaktan daha ma'kul

göstermekte veya tahaccür etmiş çamurdan, senk kilden olan mer'î taşları sinek ayağına ilişen görünmez

kuru çamur tozdan ibaret diye itikad ettirmeğe çalışmakta, sonra bu tozların bedenlere yapışınca

mesammata girişini efrad üzerine kuru taşların sukutu diye çapraşık düşündürmekte de bir ma'na yoktu,

vak'anın ondört asırdır âlemin işide geldiği ve Sûrenin ap açık anlattığı gibi alay alay kuşların siccilden

attığı acâib taşlarla fevkalâde keyfiyette bir fi'li Rabbânî olduğu beyan olunduktan sonra «

كَعَصْفٍ مَّاكُولٍ » teşbihinin içinde ükâl, ya'ni kurd yime illeti, ve helâk olanların lâşelerinin

teaffünatı dolayısıyla mikroplara da işaret bulunabileceğinden bahseylemek ve hastalığın ta'yini iddiasında

bulunmaksızın, hummevî veya intanî ve istilâî marazlardan her hangi birisi olabileceğini, fakat burada

maksad onun mahiyetini ta'yin değil, helâkin keyfiyetindeki fevkalâde acâibliği göstermek olduğunu

söylemek hem doğru, hem de fâideli olurdu. Lâkin Abdüh böyle yapmamış, tevâtürü tafsîl edeceğim derken

onu atıp « خالف تعرف » fahvâsınca kimsenin söylemediği bir söz söylemek için tenâkuzlara

düşmüştür. Bundan dolayı suâlimukaddere gûya cevap olmak üzere şöyle diyor:

«Allah tealânın tugyan edenleri kahretmekte kudreti eserinin zuhuru o kuşların ne dağ başları

cesametinde olmasına, ne Ankaı mugrib nev'inden olmasına, ne elvanı mahsusası bulunmasına, ne de o taşların mırdarlarının ve te'sirleri keyfiyetinin bilinmesine tevakkuf etmez, Allahın herşeyden cündü vardır.

وفى كل شيء له آية تدل على انه الواحد

Herşeyde onun bir âyeti vardır Onun bir olduğuna delâlet eyler

Sh:»6138

Âlemi kevinde bir kuvvet yoktur ki onun kuvvetine boyun eğmesin»

Evet, kudreti ilâhiyyenin eserinin zuhuru sırf ondan ılminden, irada ve tekvîninden başka hiç bir şey'e mütevakıf değildir. Fakat böyle olması Abdühün da'vasının lehine değil, aleyhinedir, çünkü o, kuşların büyüklüğüne mütevakıf olmadığı gibi sineğe, mikroba, çiçeğe kıyamığa da, mütevakıf değildir. O nasıl dilerse öyle yapar, o halde sineklerle çiçek çıkarttıracağım diye uğraşıp durmanın ma'nası yoktur. Ancak

şunu da ihtar etmek lâzım gelirken hiç bir şey'e mütevakkıf olmıyan kudretullahın eserinin zuhurunu bizim bilmemiz, onun bir dereceye kadar olsun keyfiyetini bilmemize mütevakkıftır, hiç bir keyfiyetini tanımadığımız, işitmediğimiz bir şey bize zâhir olmuş olmaz. Biz herhangi birşey'i tanımak için onu Allahın bize ızhâr ettiği vechile bilmeğe muhtacız, onun için bu Sûrede hepsinden evvel keyfiyyet, ihtar olunmuştur. O halde Ashabi fîl vak'asını tanımak için de Allah bize bu Sûrede nasıl bildirdiyse öyle tanırız ve öyle itikad eyleriz, rivayetlerden de derecesine göre alabildiğimiz tafsilâtı alırız. Ne sıhhati ne kizbi sâbit olmıyan nâkıs haberlere itikad etmiyerek ihtimal nazariyle bakarız. Sıhhati senediyle sâbit olan ve daha kuvvetlisine muarız mevsuk haberlere de haberi vâhid bile olsa itikadı vacib saymamak şartıyla inanabiliriz. Lâkin görmediğimiz ve keyfiyyetine dair bir haber işitmediğimiz, delil denecek bir eser de bulamadığımız birşey'i indî bir mülâhaza ile nasıl bilebiliriz? O halde vak'ayı görenler, haber verenler, bütün rivayetler Kur'ânın dediği gibi kuşları, taşları söyleyip dururken ve kuş, taş ne demek olduğu herkesçe ma'lûm ve kudretilâhiyyede bunların hepsi mümkün iken bunları haber verildiği gibi anlamayıp ve ihtimalki bunlarla beraber İkrimenin dediği gibi bir çiçek salgını da olmuştur, demeyip de yalnız

sinekle çiçek çıkartmağa çalışmakta ve azgın bir kavmı helâk etmek için Halık tealâyı çiçek ve kızamık

maddesine muhtac imiş gibi göstermekte maksad nedir? «

لَا حَوْلَ وَلَا قُوَّةَ إِلَّا بِاللَّهِ

etmeyip zu'munca te'sirin keyfiyyetini ta'yinde ısrar ederek ve Hâlikı maddeye muhtac imiş gibi göstererek

ve maamafih ifadesine biraz daha çeki düzen vererek sözünü şöyle hulâsa ediyor:

«İşte Beyti yıkmak isteyen o azgın üzerine Allah tealâ o kuşlardan ona cüderî veya hasbe maddesini

iysal edecek şeyi gönderdi de Mekkeye girmeden evvel onu da ihlâk etti, kavmını da ihlâk etti, bu ise Allah

tealâdan bir ni'mettirki Beytini, dîninin kuvvetiyle himaye edecek Resulünü «sallallâhü aleyhi vesellem»

gönderinceye kadar, hıfz etmek için ehli Haremîni vesenî oldukları halde o ni'met ile bürüdü, korudu. Her ne

kadar o ni'met, Allahdan düşmanlarına, o cürm-ü günahı olmıyan Beyte tecavüz etmek isteyen Ashabı file

inmiş bir nıkmet ise de... İşte bu, bu Sûrenin tefsirinde üzerine i'timad sahih olandır», Diyor.

Bu sözün içinde «o kuşlardan ona cüderî veya hasbe maddesini iysal edecek şey gönderdi» fıkrasından

maadasına i'timad sahih olabilirse de o fıkraya i'timad asla sahih olmaz, çünkü bir kerre o tefsîr değil, usûl

ta'birince ziyade alennastır. Nazımda ona hiç delâlet yok. Ne akıldan ne nakıldan onu öyle ta'yin ve takyid

ettirecek bir delil de yoktur. Siccilden taş, bir madde ise de bunun cüderî veya hasbeye bir ihtisası yoktur.

Lût kavmı hakkında da «

﴿حِجَارَةً مِنْ سِجِّيلٍ مَنْضُودٍ﴾ ، ﴿حِجَارَةً مِنْ طِينٍ﴾ » buyurulmuş ve

bundan kimse cüderî ve hasbeye dair bir hususiyet anlamamıştır. Sonra âyette irsâlin mefulü « طَيْرًا

» iken onu maddei cüderîye ve cemi' zamirlerini müfrede tebdil eden bu ifadede cüderî ve hasbe maddesi

sanki mahlûk değil de kadîm imiş ve sanki Halık tealâ onu dilediği yerde yaratamazmış da cüderî ve hasbe

yapmak için o maddeyi

Sh:»6140

iyasal etmek mutlâka şart imiş, ve sanki asıl fâil o madde imiş de vâsıl olduğu yerde muhakkak onları

yapıverir imiş gibi zımnî da'vaları dahi iyham vardır. Halbuki bizim iradî fillerimiz için zarurî gibi görünen

maddî ve tabîî şerâit, Allahın fillerinde ve bahusus tabiatleri tahvil eden ibdaî fillerinde hiç şart olmadığını

göstermek bu Sûrenin bâriz mazmunu iken ve kudreti ilâhiyenin eseri o gibi şartlara tevakkuf etmiyeceği

daha demin söylenmiş iken eamm olan taşları cüderî ve hasbe maddesine tahsis ederek maddecilere hoş

görünmek için Sûrenin itlâkını takyid ile tagyir eden bir fıkraya tefsîr diye itikad, nasıl sahih olur? Onun için

bu fıkra kaldırılıp onun yerine âyette olduğu gibi Allah tealâ üzerlerine fırka fırka kuşlar gönderip onlara çamurdan tehaccur etmiş acaîb taşlar attırarak o azgını ve kavminı maksadlarına irdirmeden helâk etti.

Denilirse sahih olur, ve ifadenin mütebakîsi de sevkten hâsıl olan lâzımı ma'na olmak üzere doğru bir tefsîr olurdu. Onun için o fıkra mevcut iken şöyle demesi de hiç doğru değildir:

«Bundan maadası eğer rivayet, sahih ise te'vilsiz kabulü sahih olmayacak şeylerdendir». Bundan maadası bütün rivayetlerin ittîfak ettiği üzere âyette olduğu gibi kuşların gönderildiğini ve onlarla taşların atıldığını balâda beyan ettiğimiz te'vilsiz olarak kabul etmekten ibaret olan tefsirdir. Bundan ötesi ise tefsiri alâkadar etmez nihayet tarihî birer ma'lûmâtî zâide olur. Abdühün zayıf bir rivayeti behâne ederek nazmı tağyir eder surette yapmak istediği ve kendisinden başka kimsenin söylemediği te'vile i'timad, sahihtir deyip de âyeti te'vilsiz olarak kabul eden ve mütevatir rivayetlere de muvafık olan tefsirleri şayed rivayet, sahih ise te'vilsiz kabulü sahih olmaz diye şekk ile redde kalkışması tenakuz üstüne tenakuz olan bir müsagabesidir ki bunu şöyle itmam etmek istemiştir:

«Birde dört ayaklı hayvanattan cismen en iri hayvan olan fil ile izzetlenmek isteyen bir kimsenin nazara zâhir olmiyan ve gözle görülmeyen küçük bir hayvan ile kaderin sevk ettiği yerde tutup helâk etmek kudreti ı'zam edecek şeylerdendir, şübhe yok ki âkıl indinde bu daha büyük ve daha acâib ve daha bâhirdir.»

Abdüh evvelce kuşları göze görünecek kadar bir sinek yaptığı, mikrobu da onların içine kattığı halde son sözünde sinekleri bırakarak nazara zâhir olmaz, gözle görülmez mikroplardan ibaret gibi göstermiş ve bu suretle kudretin büyüklüğü âkıl indinde daha ziyade zâhir ve acib olacağını söyleyerek sözüne hıtam vermiştir. Bu söz de bürhanî değil, şî'rî bir mügaletadır. Evet, sade bir file değil, altmış bin denilen kesretli bir orduya ve mühimmatına da güvenen bir mağruru, küçük bir mikrop ile helâk edivermek büyük bir kudret olduğunda şübhe yoktur. Ve fili de, mikrobu da, her şeyi de yaratan Allah tealânın mu'tad ve gayri mu'tad her işinde kudretinin büyüklüğü âkıl indinde sâbittir. Bu büyüklüğün ma'nası da «

انَّمَا أَمْرُهُ إِذَا أَرَادَ شَيْئًا أَنْ يَقُولَ لَهُ كُنْ فَيَكُونُ» buyurduğu üzere

dilediği şey'i hiç bir kayd-ü şarta muhtac olmayarak bir « كُن » emriyle dilediği gibi yapiverir bir kudret

olmasıdır. Ancak görünmezle yapması bâtinî kalır, görünürle yapması zâhir olur. Onun için Nümrudun bir

menenjiti, beyin humması bir sinekle mesel olmuştur. Fakat yukarıda da ihtar ettiğimiz vechile insanlar

mu'tad şekilde görünen işleri adî görmeğe alışmış bulduklarından dolayı ı'zam etmedikleri gibi gözle

görülmeyen ve nazara zâhir olmayıan mikropları görmeden, bilmeden evvel kimsenin onlardan haberi olmaz

ki onunla fîli, yâhud file güveneni mukayese etsinler de bundan kudretin büyüklüğünü anlasınlar. Böyle bir

mukayesede görünen küçük bir kuşun galebesi daha bâhirdir. Fîlin sevk edilememesi

Sh:»6142

de öyledir. Bin dörtyüz sene evvel, henüz insanlara mikrobun bildirilmemiş, gösterilmemiş olduğu bir

zamanda vak'anın sebebi zâhirîsi olmak üzere bilmedikleri mikropdan bahsedip de onunla fîli mukayeseye

da'vet etmeğe kalkışmak ma'nasız olurdu, onda sebebi zâhiri mikrop değil, zuhûr eden hastalıktan ibaret

kalırdı. O vakit Sûre «

أَلَمْ تَرَ كَيْفَ فَعَلَ رَبُّكَ بِأَصْحَابِ الْفِيلِ أَلَمْ يَجْعَلْ كَيْدَهُمْ فِي
تَضْلِيلٍ . فَجَعَلَهُمْ كَعَصْفٍ مَّأْكُولٍ

onlar için ma'nasız olduğu gibi bizim için de mikrobun ne kuş, ne de taş tanımadığımızdan dolayı hiç bir

fâidesi olmaz, ve yukarıda söylediğimiz gibi o vakit Peygamberin düşmanları buna karşı bütün hücumu

yaparlardı. Halbuki file ve orduya mukabele görünmez şeylerle değil de o fîli ısıyan ettirerek ve uzaktan

yakından görülebilecek kuşlar ve dolu gibi taşlarla o orduyu helâk edivermek hem âkıl indinde ve hem

umum indinde elbette daha zâhir ve daha bâhir ve daha acîb ve o kudretin bizim gibi tabi'î şartlarla

mukayyed olmiyan büyüklüğünü göstermekte elbette daha açıktır. O vak'a gibi bu Sûrede böyle harikaları

inkâr eden ve halikın kudretini şirk ile takyîde kalkışan azgınlara, mülhidlere karşı açık bir bürhan

göstermek üzere vak'anın müşahidleri huzurunda nâzil olmuş, kimse de biz öyle kuş ve taş görmedik

diyememiştir. Ancak onunla beraber sonradan çiçek ve kızamıktan ve zehirli ağaçlardan bahseden

olmuştur. İnsaf ile düşünüp de söylemeli ki bu Sûre nâzil olduğu zaman bu lisanı anlıyan Arab bülegâ ve

şuarâsının « طَيْرًا أَبَابِيلٍ » ile « حَجَارَةٌ مِنْ سَجِيلٍ » den göze görünmez fırka fırka

mikrop veya mikroplu taşlar ma'nasını anlamış oldukları ve bu âyetlere öyle bir ma'nâ vermiş buldukları

kabul olunabilir mi? Bunu olduğu gibi anladıktan sonra olsa olsa « كَعَصْفٍ مَّاكُولٍ » den de taze

ekin yiyen küçük böcekler, kurtlar, güveler ma'nasını ve belki de taşların neticesinde bir çiçek kırılışını

anlıyan olmuştur. Bu bedâhet karşısında Abdühün gerek rivayet ve gerek dirayet vüsûkunu zayı' edip

eserindeki

Sh:»6143

güzel ve fâideli fikirlerini de kıymetten düşürmesine te'essüf edilmezmi? Sonra da ona aldanarak «

تَرْمِيهِمْ بِحَجَارَةٍ مِنْ سَجِيلٍ » âyetini «mikroplu taşlar attılar» diye terceme eden ba'zı

mütercimlerin aldanışına acınmazmı? Bu sözlerimiz hüsni niyyeti olan ehli irfânedir. Yoksa garazkârlıkla ne söylediğini bilmez, taşları tırtıl gibi kuş tersleri diye istihza ederek onunla bir ordunun korkudan panik oluverdiğini söz diye söylemekten utanmıyan ve Peygamberi haşâ bir Hıristıyan rahibinin çırağı yapmak için maiyyetinde Mısra ve İstanbula kadar seyahat ettirmeğe çalışan ve Levhi mahfuzu hieroglif sahifeleri, taşları kuş çakıldığı görmek, göstermek isteyen ve yalancılığı yegâne hüner farz eden hümeze lümeze güruhuna Hutameden başka ne yaraşır. Hayat içinde bin dörtyüz sene evvel olmuş bir vak'ayı bugün indî bir kıyas ile inkâr edivermek masal deyip geçmek kolay gibi görünürse de onu bir yanlış tutmak için her cihetten fırsat gözetip duran muasır, müşahid hasımlar müvacehesinde bîperva haykırmak kolay değildir. O zaman Peygambere her taraftan gayz püsküren düşmanları bile ne inkâra ne te'vile sapmamışken bugünkü dostları içinde ona inanamayıp da te'vile kalkışanlara:

Düşman kadar olsun siper et sureti hakkı

Ey dost huseyn olmaz isen bâri yezîd ol

Denmezmi?

Zira bu vak'a hakkında o zaman söylenmiş olan şiirler bile onun muhalifler nazarında dahi meşhûd ve mütevatir olduğunu isbata kâfîdir. Bunların hepsini burada teşrih ve ta'dade mahal yoktur. Bir kaçını yukarıda zikr etmiştik, burada da meşhûrlarından bir ikisini daha kaydedelim: İbni Hışamın kayd-ü zabt ettiği üzere İbni İshak demiştir ki: Allah tealâ Habeşlileri Mekkedden redd ve indirdiği nikmet ile musab kılınca Arab Kureyşi büyüttü,

Sh:»6144

bunlar, ehlullah, Allah, onlardan dolayı kital yapıverdi, düşmanlarının hakkından geliverdi dediler ve şâirler bir çok şiirler söylediler, bunlar da Allahın Habeşlilere yaptığını ve onların keydini Kureyşten nasıl redd ettiğini zikrediyorlardı: ezcümle Abdullah ibnizziba'ra ibni adiy ibni kays ibni adiy şöyle demişti:

تنكلوا عن بطن مكة انها
كانت قديما لا يرام
حريمها
لم تخلق الشعري ليالى حرمت
اذ لا عزيز من الانام
يرومها

ساعل اميرالجيش عنا مارأى و لسوف ينبي الجاهلين
عليها
ستون الفا لم يوبوا ارضهم بل لم يعيش بعد الاياب
سقيمها
كانت بها عاد و جرهم قبلهم والله من فوق العباد
يقيمها

Ebu Kays sayfiy ibni eslet ibni cüsem ibni vâil de şöyle demiştir:

و من صنعه يوم فيل الحبو ش اذ كل ما بعثوه رزم
محاجنهم تحت اقرايه و قد شرموا انفه فانخرم
و قد جعلوا سوطه مغولا اذا يمموه قفاه كلم
فولى وادبرادراجه و قد باء بالظلم من كان ثم
فارسل من فوقهم حاصبا فلفهم مثل لف القزم

تحض على الصبر احبارهم و قد تأجوا كثواج الغنم

Haniflerden ümeýe ibni ebissalt ibni ebirebîai sekafî de şöyle demiştir:

ان آيات ربنا ثاقبات
خلق الليل و النهار فكل
ثم يجلوا النهار رب رحيم
لا يمارى فيهن الا الكفور
منتبين حسابه مقدور
بمهاة شعاعها منشور

حبس الفيل بالمغمس حتى
ظل يحبو كانه معقور

لازما حلقة الجران كما قطر
من صخر كيبك محذور

حوله من ملوك كندة ابطا
ل ملاويث فى الحروب
صقور

خلفوه ثم ابدعوا جميعا
كل دين يوم القيمة عند الله
كلهم عظم ساقه مكسور
الا دين الحنيفة بور

Daha bunlar gibi bir takım şiiirler vardır.

Şu muhakkak ki bu vak'anın en ibret alınacak noktası hakka karşı kuvvetlerine güvenerek mücerred zulüm ve tahrib maksadiyle tecavüz için Kâ'be üzerine hareket eden ve önüne geleni çiğneyen saldırcı bir ordunun tam Mekkenin yanına gelip de hedef ve maksadına vasıl olmak üzere bulunduğu gün karşılarında zâhirî ve beşerî hiç bir mukavemet ve esbabı müdafea yok iken hatır ve hayale gelmez bir surette bütün tedbir ve düzenlerinin mintarafillâh tatlile müstağrak kılınivermiş olması, ya'ni «

أَلَمْ يَجْعَلْ كَيْدَهُمْ فِي تَضْلِيلٍ

yağdırılışı da bunun mahza tarafı Rabbanîden olduğunu en açık bir surette izhar için keyfiyyetine tealluk

eden tâlî âyetlerdir. Ve bunun böyle fevkalâde zâhir olan keyfiyyeti icrasından dolayıdırki onu müşrikler bile

yalnız Allahdan bilmişlerdir.

Fahri Râzî burada şöyle bir suâl sorar: «Küffarı Kureyş eski bir zamandanberi Kâ'beyi putlarla doldurmuş değilmiydiler? Bu ise hiç şekk yok ki Kâ'benin duvarlarını tahrib etmekten daha çirkin, daha büyük kabahattir. O halde Allah tealâ o azâbı niçin tahrib kasdinde bulunanlara musallat kıldı da onu putlarla dolduranlara teslîf etmedi?», Sonra da buna şu cevabı verir: «çünkü Kâ'beye putları koymak Hakkullaha te'addî, Kâ'beyi tahrib

Sh:»6146

ise halkın hakkına te'addîdir. Bunun nazîri kutta'ı tarîk, bâğîy, katildir. Bunlar müsliman bulunsa bile şer'an katil olunurlar. Halbuki kocamış, ihtiyar ve a'mâ ve sahib savme'a ve kadın kendi hallerinde iken kâfir iseler de katil olunmazlar, çünkü halka zararları te'addî etmez **اهـ**».

Bunun hasılı şer'i ilâhîde dünyevî ceza, hukukî ibade zarar ve tecavüz dolayisiyledir. Mücerred hakkullah olan hususta azâb asıl Âhırettedir, demek oluyor. Bundan başka yukarıda izzah olunduğu üzere bu hâdisenin asıl hikmeti, Allah dîninin neşri için Dünyaya gelmek üzere bulunan Resulullahın vilâdetine

bir mukaddime ve onun da'vetine icâbete bir inzar idi. Onun için bu Sûre, Peygamberin şanında ve ona

hıtab ile nâzil olduktan sonra bunu da Kureyş Sûresi ta'kiyb edecektir.